

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
EESTI KEELE OSAKOND

Triin Metsla

EESTI KEELE FRASEOLOOGIA TÕLKIMISEST TÕNU ÕNNEPALU “PIIRIRIIGI”
NÄITEL

Bakalaureusetöö
Juhendaja Anneli Baran

TARTU 2014

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Mis on fraseologism?	4
1.1. Fraseologismide päritolu	5
1.2. Fraseologismide põhijooned.....	6
1.2.1. Reprodutseeritavus	7
1.2.2. Püsivus.....	7
1.2.3. Idiomaatilisus	7
1.2.4. Motiveeritus.....	7
1.3. Fraseologismide liigitus.....	8
1.4. Saksa ja eesti keele fraseoloogia sarnasused ja erinevused.....	9
2. Keeltevahelised fraseoloogia ekvivalendid	11
2.1. Semantiline aspekt.....	11
2.1.2. Idiomaatilised “valed sõbrad”	12
3. Fraseologismide tõlkimine	14
3.1. Konteksti sobitumine.....	15
3.2. Fraseologismid ilukirjanduslikus tekstis	16
3.3. Fraseologismide tõlkimisviisid.....	17
3.3.1. Ekvivalendiga asendamine	17
3.3.2. Analoogilise fraseologismiga asendamine	18
3.3.3. Kontekstiline asendus	19
3.3.4. Fraseologismi ümberkujundamine	20
3.3.5. Sõnasõnaline tõlge.....	20
3.3.6. Kirjeldav tõlge.....	22
4. Tõnu Õnnepalu/Emil Tode romaanist “Piiririik”	24
5. Eesti keele fraseologismide tõlkimine saksa keelde.....	26
5.1. Ekvivalendiga asendamine	27
5.2. Analoogilise fraseologismiga asendamine	28
5.3. Kontekstiline asendus.....	30
5.4. Ümberkujundav tõlge	32
5.5. Sõnasõnaline tõlge.....	33
5.6. Kirjeldav tõlge	34
5.7. Tõlkimatus ja tõlke puudumine	35
6. Üldised tulemused	38
Kokkuvõte	39
Kirjandus	41
Zusammenfassung	44
LISA 1	46

Sissejuhatus

Tõlkimine on osa keeleteadusest ja kindlasti oluline vahend, loomaks kommunikatsiooni erinevate keelte vahel. Käesolevas bakalaureusetöös analüüsitakse tõlkeprotsessi ehk konkreetsemalt fraseologismide tõlget. Fraseologismid ehk idioomid on ühendid, mis kannavad suurt kujundlikkuse ja piltlikkuse astet, mistõttu on nende tõlkimine iseäranis keeruline. Sealjuures tuleb arvestada keeleliste ning kultuuriliste eripärasustega ning tingimusega, et autori mõte oleks lugejale võimalikult selge.

Töö aluseks on võetud Tõnu Önnepalu/Emil Tode teos “Piiririik” (esmatrükk 1993) ning välja otsitud ja kõrvutatud selles esinevaid fraseologisme saksakeelse tõlkega (“Im Grenzland”, 1997). Peamise probleemina analüüsitakse tõlke täpsust ning tõlkimisel esinevaid problemaatilisi kohti. Uuritakse, kuidas on Emil Tode “Piiririigi” tõlkija Horst Bernhardt lahendanud fraseologismidega seotud tõlkeprobleemid: kui täpselt on tõlkija lähtunud algtekstist ja millised asendused on leitud eestikeelsetele fraseologismidele. Viimaste puhul käsitletakse täpsemalt tõlkimisviiside kasutamist: kas fraseologism on asendatud teises keeles esineva ekvivalendiga või on kasutatud kontekstilist asendust, fraseologismi ümberkujundamist, sõnasõnalist tõlget või kirjeldavat tõlget. Tõlkimisteooria puhul toetutakse Gustav Liivi ja Urve Lehtsalu raamatule “Ilukirjanduse tõlkimisest” (1972).

Töö teoreetiline osa koosneb kolmest suuremast peatükist. Esimene neist kirjeldab üldiselt fraseologismi mõistet, selle iseloomulikke tunnuseid, liigitamist ning erinevusi ja sarnasusi eesti ja saksa keele fraseoloogia vahel. Teise osa sisuks on keeltevahelised fraseoloogilised ekvivalendid ning nende semantilised erisused. Kolmanda peatüki aluseks on fraseologismide tõlkimisviisid ja võimalikud lahendused. Töös on kasutatud hulgaliselt erinevaid võõrkeelseid näited, tuues nii välja keeltevahelise fraseoloogia tõlkimise raskused. Teoreetilise osa kirjandus põhineb suures osas saksa fraseoloogia uurijate Harald Burgeri, Dmitrij Dobrovolskij ja Elisabeth Piirainen teostel ning eesti fraseoloogia uurija Anneli Barani töödel.

1. Mis on fraseologism?

Keele üheks oluliseks osaks on fraseologismid ehk püsivad sõnaühendid. Fraseoloogia on keeleteaduse haru, mis tegeleb fraseologismidega (Burger 2003: 11). Fraseologismi mõistet on keeruline üheselt defineerida, kuna sellele võib läheneda mitmeti ning liigituste aluseks on võimalik võtta erinevaid tunnuseid. Seetõttu kohtab keeleteadlaste ning erinevate fraseoloogiat uurivate koolkondade seas erisuguseid seisukohti. Ühe arvamuse kohaselt kuuluvad fraseoloogia alla kõik sõnaühendid, millel on vaid teatav püsivusaste: lendsõnad, aforismid, kõnekäänud, vanasõnad, mitmest sõnast koosnevad terminid ja nimetused. Teine lähenemine peab oluliseks keelelisi kriteeriume – semantilist arengut, teatavaid süntaktilisi tingimusi ja stiili, st fraseologismideks peetakse üksnes idioome. Esimese puhul uuritakse fraseoloogiat laiemas tähenduses, teise puhul kitsamas tähenduses. Sageli räägitakse fraseoloogia mõiste täpsemast piiritlemisest, nt vanasõnade eraldi käsitlemisest, ning püsiühendite määratlemisest. Nende eristamine oleks võimalik eelkõige statistilise analüüsi abil, mis aga võtab arvesse ka ühendi sisulist külge. (Baran 2003:9–11)

Fraseologism on traditsiooniline püsiühend, mida iseloomustab ühendi komponentide iseseisvate tähenduste nõrgenemise tagajärjel kujunenud terviklikkus, kujundlikkus ja tihtipeale ka tugev ekspressiivsus. Fraseoloogia säilitab kahtlemata keele rikkuse ning omapära ja keele hea valdamine eeldab kindlasti ka fraseoloogia tundmist. Viimane on väga oluline näiteks kirjandusteoste mõistmisel, aga ka ilukirjanduse tõlkeprobleemide lahendamisel. (Vakk 1970: 6–8)

Eesti keeles võib pidada fraseologismi rahvapäraseks nimetuseks *kõnekäänd*. Kõnekäänd ja keeleteaduslikku terminit *fraseologism* on raske omavahel eristada. Fraseoloogia puhul on tegemist keeleteaduse haruga ning fraseologisme peetakse keeleüksusteks neile omaste vormiliste ja semantiliste tunnustega, kõnekäänd on oma olemuselt aga rahvaluule päritolu väljend. (Baran 1999a: 20)

Selline mõisteline segadus on ka teistes keeltes. Saksa keeles, mis on fraseoloogia uurimises vene keele kõrval juhtivamaid keeli, on fraseologismi nimetamiseks ja

eristamiseks kasutatud mitmesuguseid nimetusi: *feste Syntagmen*, *stehende Redewendungen*, *Redensarten*, *Idiome*, *idiomatische Wendungen*, *phraseologische Einheiten*, *Phrasemen*, *Phrase/Phraseologismus*. Kõik need terminid on paralleelselt kasutusel siiaamaani olenevalt uurijate lähenemisviisist. (Burger *et al.* 2007: 2-4)

1.1. Fraseologismide päritolu

Fraseologisme esineb kõigis keeltes ning nende arv pole lõpmatu, hinnanguliselt esineb neid 10 000 ühes keeles. Päritolult saab fraseologism olla algupärane või laenuline, sealhulgas ka tõlkelised ja vahendajakeele kaudu keelde käibele tulnud ühendid. Suur osa mingi ühe keele fraseoloogiast on pärit teistest keeltest, piiblist vm varaseimatest kirjanduslikest allikaist. Kui fraseologism pärineb piiblist, antiikkirjandusest või mõnest muust kirjalikust allikast, on nad tihti stiililt kõrgemad ning kirjakeelsed. Nende kõrvaleaga ka rahvapärased ning lihtsama sõnastusega ühendid (näiteks *palgest palgesse* ning selle rööpväljend *näost näkku*). (Õim 2001) Eesti keele fraseoloogiat on tugevalt mõjutanud teised keeled, iseäranis saksa ja vene keel. Samuti on väidetud, et kõiki läänemeresoome keeli ühendab genuiinselt sarnane fraseoloogia ja vastastikune laenamine sugulaskeeltest. (Vakk 1970: 17)

Kirjaliku päritoluga fraseologismide kindlakstegemine pole keeruline protsess, kuid probleemid esinevad nn põliseks peetava fraseoloogiaga, sest sageli jääb genuinne päritolu vaid oletuseks. Väljendid, mis on tähenduselt väga igapäevased ning sisu poolest selged, võivad olla igas keeles omatekkelised. Üheks heaks näiteks on selline fraseologism *elavad nagu kass ja koer*, mis iseloomustab vaenutsevate ja tülitsevate inimeste suhet. (Õim 2001) On kindlaks tehtud ligi 68 keelt, sh ka väljastpoolt Euroopat, kus see fraas on kasutusel. Ainsad erinevused võivad esineda üksnes struktuuris, näiteks sõnade järjekorras ja grammatilises struktuuris. (Piirainen 2011: 125)

1.2. Fraseologismide põhijooned

Eesti keele somaatilist fraseoloogiat uurinud keeleteadlane Feliks Vakk on toonud oma raamatus “ Suured ninad mürdsid päid” (1970) välja erinevad fraseologismidele omased tunnused.

1. Fraseologismi koostisosad moodustavad teatava metafoorsusastmega terviku, mida iseloomustab üldtunne, kindel stiil. Nt. *puru silma ajama, lõugu lõksutama*.
2. Fraseologismi sisuline terviklikkus valitseb tema vormilise liigendatuse üle. Uus tähendus tekib sõnaühendi leksikaalsete ja semantiliste suhete nõrgenemise tõttu. Nt. *pead mürdma, on vesi ahjus*.
3. Fraseologismi koostisosade tähendusliku kokkusulamise aste võib varieeruda suurel määral. Nt. *habet ajama, põrna pigistama*.
4. Fraseologismidele on iseloomulik teatav korrelatiivsus sõnaliikidega, millega kaasneb lauses sisulise tervikuna enamasti kindlates süntaktilistes funktsioonides esinemine. Nt. *närvi mustaks ajama* (verb, verbaalsus), *ajas närvi mustaks* (predikaat).
5. Fraseologismide püsivus on relatiivne ja üksikute fraseologismide vastupanuvõime aja mõjule on väga erinev. (Vakk 1970: 6–8)

Eesti keele fraseoloogia uurija Anneli Baran on oma artiklis (1999a: 21–22) toetunud saksa teadlase Gerlinde Kammeri seisukohtadele, et näitlikustada fraseologismide omadusi. Nn Bally kontseptsiooni (nime saanud keeleteadlase Charles Bally järgi) kohaselt võib fraseologismi lugeda üldjoontes sõna ekvivalendiks, st iga fraseoloogilise ühendi taga peab olema üks mõiste ehk üks tähendus. Fraseoloogilise väljendi põhierinevuseks vabast ühendist on tema reprodutseeritavus ehk kasutatavus valmisüksusena. Ülejäänud omadused, näiteks püsivus ja terviklik tähendus, tulenevad just sellest tingimusest. Fraseoloogilise väljendi kui lingvistilise üksuse põhiomadusteks peetakse nelja tunnust: reprodutseeritavus, püsivus, idiomaatilisus, motiveeritus. Järgnevalt neist lähemalt toetudes Barani järeldustele (1999a).

1.2.1. Reprodutseeritavus

Reprodutseeritavust võib teisiti nimetada “kasutamise stabiilsuseks”. Sarnaselt lekseemile, mida kasutatakse valmismoodustisena, reprodutseeritakse ka fraseemi kui kindlat ühendit. See eristab fraseoloogilisi ühendeid vabadest ühenditest.

(Baran 1999a: 22)

1.2.2. Püsivus

Fraseoloogiline ühend omab tihtipeale kindlat vormi, mistõttu on komponentide vahetamine tunduvalt keerulisem kui vabal süntaktilisel sõnaühendil. Võimalik on eristada viit püsivusastet fraseoloogilisel tasandil: püsivus kasutuses, morfoloogiline püsivus, süntaktiline püsivus, struktuurilis-semantiline püsivus, tähenduse ja leksikaalse koosseisu püsivus. (Baran 1999a: 22)

1.2.3. Idiomaatilisus

Idiomaatilisus on oluline kriteerium fraseologismi tekkeks. Samas, nagu märgib Burger (2003: 31), tõlgendatakse seda mõistet väga avaralt. Idiomaatilisuse puhul on tegemist situatsiooniga, kus sõnaühendit tuleb tõlgendada lekseemi kaudu, mis omab kindlat tähendust vaid selles ühendis ja kontekstis. Oluline on semantiline aspekt, täpsemalt fraseoloogilise ja otsese tähenduse vahekord. Kahe tähenduse vastukäivus, ühtesobimatus, vastuolu tingib semantilise idiomaatilisuse. Idioomi iseloomulikeks tunnusteks peetakse üldiselt semantilist terviklikkust, tõlkimise võimatust, süntaktilist ja leksikaalset jagamatust ja piiratud morfoloogilist vormistikku. (Baran 1999b: 15–18)

1.2.4. Motiveeritus

Idiomaatilisus on vastupidine nähtus motiveeritusele: mida nõrgem on motiveeritus sõnaühendis, seda tugevam on idiomaatilisus (Baran 1999: 15–18). Motiveeringut

omavad fraseologismid on kirjeldava iseloomuga ühendid, mis juba oma sisevormiga osutavad mõistesisule, nt. *pärivett ujuma* (Langemets 2003:102).

1.3. Fraseologismide liigitus

Fraseologismi mõiste eripärast tingituna on võimalik fraseologismide uurimiseks ja liigitamiseks arvesse võtta väga erinevaid kriteeriume. Liigitamisel on olulised ehituslikud, semantilised, keelelised ja stilistilised jooned ning selline mitmekesisus tagab ka palju erinevaid klassifikatsioone. Reeglina lähtutakse kolmest põhiomadusest: väljendi tähendus, kujundi ainevaldkond ning süntaktiline struktuur. Kõigi nende omaduste aluseks võtmise puhul esinevad aga probleemsed kohad – süntaktiline liigitus on oma olemuselt liiga kitsendav, sisuline klassifikatsioon aga liiga piiratud ning sobib vaid üldpildi saamiseks. (Baran 2003: 9–10)

Veelgi üksikasjalikumalt saab fraseologisme liigitada süntaktiliselt, funktsiooniliselt, semantiliselt, leksikaalselt, struktuurilis-semantiliselt, stilistiliselt või stilistilis-retooriliselt. Üheks võimaluseks on ka liigitamine keeleajaloo ja sotsiaalkultuurilise päritolu järgi. Eesti varasemas fraseoloogias on peetud parimaks semantilist liigitust, mis võtab arvesse nii sisu kui vormi (näiteks Vaka töödes). Seejuures on toetunud vene keeleteadlase Viktor Vinogradovi käsitlusele (aastast 1947), kes on liigitanud fraseoloogia kolme gruppi:

- a) **fraseoloogilised sulamid**, nt *hambasse puhuma*, *keelt peksma*;
- b) **fraseoloogilised ühendid**, nt *suud maigutama*, *suuri silmi tegema*;
- c) **fraseoloogilised kombinatsioonid**, nt *pead noogutama*, *habet ajama*.

Esimesed kaks rühma eristuvad motiveerituse poolest. Fraseoloogilised sulamid on motiveerimata, fraseoloogilised ühendid vihjavad osalisele motiveeritusele ning semantilisele jagatavusele. Vakk (1970: 21–23) iseloomustab neid kolme tüüpi fraseologisme ka lähemalt.

Fraseoloogilised sulamid on leksikaalselt ja grammatiliselt kaasaja keeles motiveerimata idioomid, mida iseloomustavad erinevad omadused: arhaismide esinemine, sõnasõnalise tõlke võimatus, komponentide mitteasendatavus, püsiv sõnade järjekord, terviku tähenduse mittetulenemine komponentide tähenduste summast ja ekspressiivse individualiseerituse tõttu semantiliselt ja leksikaalselt diferentseerimatuks muutumine. **Fraseoloogilisteks ühenditeks** võib pidada tihedalt seotud komponentidega semantiliselt jagamatuid ja tervikliku tähendusega püsiühendeid, mille sisu on pooleldi motiveeritud, st leksikaalsetest tähendustest tuletatav. Komponente võib asendada ning struktuurilt on nad sarnased vabade sõnaühenditega. **Fraseoloogilised kombinatsioonid** on püsivad sõnaühendid, mille komponentide tähenduste iseseisvus on veelgi suurem. Seotud tähendus võib olla ainult ühel komponendil ning ühendit iseloomustab suur seostumisvabadus – ühendi elemente saab asendada, ära jätta või juurde lisada.

Vinogradov on oma liigitamise aluseks võtnud keele struktuursed omadused – püsivuse ning fraseologismide kui valmisüksuste moodustamise kõnes. Teisalt, kuigi püsivus on oluline omadus fraseologismi jaoks, jääb ainult sellest väheks, sest see on iseloomulik ka tavalistele sõnaühenditele (nt *teed jooma*, *magama heitma*), mistõttu selle alusel võiks kõiki ühendeid fraseologismideks nimetada. Vinogradovi seisukohad on fraseoloogias pädevad tänini (Burger 2007 *et al.*: 4).

1.4. Saksa ja eesti keele fraseoloogia sarnasused ja erinevused

Fraseologismid on paljuski seotud inimeste kommete, kujutluste, tavade ja kunagise elustiiliga. Kuna need võivad varieeruda olenevalt kultuurist, erineb ka iga keele fraseoloogia. Rita Tasa (2003: 16), kes on tegelenud saksa keele fraseologismide vastandamisega eesti keeles, on toonud välja iseloomulikud jooned.

1. Eesti ja saksa fraseologismid langevad mõnel juhul kokku nii tähenduselt kui vormiliselt: *an die große Glocke kommen* – *suure kella külge minema/sattuma*; *jemandem etwas unter die Nase reiben* – *kellelegi midagi nina alla hõõruma*.

2. Samal ajal esineb fraseologisme, mille tähendus on erinev, aga kuju sama: *aus allen Nähten platzen* – *kõigist õmblustest kärisema*. Saksa keeles on tähenduseks 'paksuks minema', eesti keeles aga 'igalt poolt lagunema, kokku varisema'.
3. Sõnastuselt erinev, aga tähendus sarnane: *sich bei jemandem lieb Kind machen* – *kellegi vesti alla/vahele pugema* 'kellelegi meeldida püüdma'.

Mõlemas keeles leidub palju temaatiliselt spetsiifilisi väljendeid, mida ei esine teises keeles. Tasa (2003: 16) on toonud näitena jahindusala, mille kohta on saksa keeles palju fraseologisme, mida on aga väga raske tõlkida eesti keelde. Teisest küljest puuduvad saksa keeles kadri- ja mardipäeva kombestikuga seonduvad väljendid. Samas esineb rohkesti somaatilist fraseoloogiat mõlemas keeles. Suur osa fraseoloogia ühisosast seondub ka tülitsemise, kaklemise, peksmise ja purjutamisega. Levinud teemad on samuti rumalus, lollus ja laiskus.

2. Keeltevahelised fraseoloogia ekvivalendid

Igale keelele omaste fraseologismide tõlkimise puhul tekib esmalt küsimus, kas teises keeles leidub neile täpseid ekvivalente või võimalikult sarnaseid. Dmitrij Dobrovol'skij ja Elisabeth Piirainen on üldisemas võrdluses ning tähendusi kõrvutades sedastanud, et igas keeles olemas idioome, mis vastaksid teineteisele sisu poolest. Üheks heaks näiteks on saksakeelne idioom *Eulen nach Athen tragen* (ee 'öökulle Ateenasse tassima/kandma'), mis tähendab millegi tarbetu tegemist – viima midagi määratud kohta, kus pole seda tarvis. Venekeelseks vasteks sobiks *э́хать в Тýлу со сво́им самовáром* (ee 'oma samovariga Tuulasse sõitma') ning inglisekeelseks *carry coals to Newcastle* (ee 'süsi Newcastle'isse viima'). (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 143)

Nende idioomide komponendid küll erinevad üksteisest, mis on tingitud kultuurilistest erinevustest – samovari võib pidada osaks vene kultuurist; *Newcastle* on piirkond Inglismaal, kuid üldjoontes säilib sarnane tähendus. Kontekstisiseselt võib tähendus aga varieeruda ning erinevad sõnaraamatud osutavad erinevatele tähendusnüanssidele, mis muudavad idioomide piltlikkuse rikkalikumaks ja loovad uusi kasutusvõimalusi. Dobrovol'skij ja Piirainen on toonud esile, et keeltevahelisi idiomaatilisi ekvivalente saab võrrelda kolme semiootilise tasandi alusel – semantika, süntaktika ja pragmaatika. (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 143–146).

2.1. Semantiline aspekt

Eelmainitud uurijad sedastavad, et tüüpiline idioom koosneb kahest makrokomponendist: leksikaalsest tähendusest ning mentaalsest pildist, mis on eelkõige vajalik tähenduse loomiseks. Need kaks komponenti on teatud piirini üksteisest sõltumatud. Selle tulemusena võib esineda idioome, mis on leksikaalselt sarnased, kuid semantiliselt erinevalt mõistetavad, ning ka vastupidi: ühendid on kujundi poolest erinevad, kuid tähenduselt pea identsed. Need kaks nähtust jagunevad alltüüpideks,

mille puhul jälgitakse keeltevahelist ekvivalentsust, võttes aluseks nii leksikaalset tähendust kui ka kujundlikkust. Seejuures on võimalik eristada vähemalt kolme tüüpi (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 146–147):

- a) idiomatilised “valed sõbrad” (sks *falsche Freunde*);
- b) keeltevahelised kvaasisünonüümid (sks *zweisprachliche Quasisynonyme*);
- c) asümmeetriline polüseemia (sks *asymmetrische Polysemie*).

2.1.2. Idiomatilised “valed sõbrad”

Üheks selgeks semantiliseks vasturääkivuseks erinevate keelte vahel võib pidada nähtust nimega “valed sõbrad”. Lingvistilisest seisukohast on tegemist keerulise probleemiga, kuna tegemist on sõnadega, mille kirja pilt kui häälduslik kuju on väga sarnased või lausa identsed, samuti võivad nad jagada sama etümoloogilist päritolu (nt sks *vital* – ‘elujõuline’, *eventuell* – ‘võib-olla’, *Fabrik* – ‘tehas’ ning ingl *vital* – ‘tähtis’, *eventual* – ‘lõpuks’, *fabric* – ‘kangas’), kuid semantiline tähendus erineb täiesti. Järgmised näited, mida Dobrovol'skij ja Piirainen esitlevad “valede sõpradena”, ei sarnane üksteisele foneetiliselt ega kirja pildilt, vaid sarnasused on leitud leksikaalsel ja vormilisel tasandil (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 146–147):

- ingl *to jump out of your/one's skin* – sõna-sõnalt *oma nahast välja hüppama* ‘šokeeritud, ehmatunud, üllatunud olema’;
- sks *aus der Haut fahren* – sõna-sõnalt *nahast välja sõitma* ‘väga vihaseks saama’;
- vn *лезть из кожи вон* – sõna-sõnalt *nahast välja hüppama* ‘palju vaeva nägema, endast kõike andma’;
- ee *nahast välja pugema* / *nahast välja hüppama*, ‘pingutama, kõigest väest püüdma’ / ‘kiitlema, suurstama’ (Fraseoloogiasõnaraamat 1993).

Samaväärseks näiteks on järgnevad idioomid, mille puhul saab rakendada ka George Lakoffi ja Mark Johnsoni kontseptsiooni suunda näitavatest metafooridest. MORE IS

UP; LESS IS DOWN (ee 'rohkem on üleval, vähem on all') või GOOD IS UP; BAD IS DOWN (ee 'hea on üleval, halb on all') on metafoorid, mida autorid on tõlgendanud järgnevalt: *up* ('üleval, ülemine') osutab positiivsetele asjadele: kõrge positsioon, edasimineku, kõrgele kerkimine, suund tulevikku; *down* ('alumine, all') aga negatiivsetele asjadele: madal positsioon, madalale langemine, nõrgemaks muutumine, halvad emotsioonid. (Lakoff, Johnson 2008: 15–16)

- *über den Berg sein* (ee sõna-sõnalt 'üle mäe olema'), mis tähendab 'suuri raskusi, kriise, nt haigusi seljatama'
- *sb is over the hill* (ee sõna-sõnalt 'keegi on mäe ületanud'), mis tähendab 'elamistingimuste halvenemine vanuse tõttu; aktiivsuse kaotamine'
- *omadega mäel olema* – 'hakkama saama; toime tulema' (FES 2011)

Saksakeelses väljendis on haigust või raskust võrreldud mäega – mägi kui kõrgeim punkt ehk suurim kriis. Kuni mäetipuni ehk suunaga üles on raskusi rohkem (*more is up*, ee 'rohkem on üleval'), mäest alla aga vähem (*less is down*, ee 'vähem on all'). Inglisekeelne idioom vihjab aga BAD IS DOWN metafoorile ehk peale mäe ületamist muutub inimene jõuetuks ja vanaks. (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 146–147) Eestikeelne väljend järgib samuti Lakoffi ja Johnsoni põhimõtet, et positiivsed nähtused seostuvad kõrgel ehk mäel olemisega.

3. Fraseologismide tõlkimine

Kahe keele (käesoleva töö puhul eesti ja saksa keele) leksikaalsed üksused pole kunagi täpses vastavuses. Igas keeles käituvad need üksused vastava keele elementidena ning neid on pea võimatu täpselt üle kanda teise keelde. Leksikaalsete ühendite vastavust saab võrrelda nende tähenduste ühtsuse alusel, seega tõlkimine sõltub kahe keele sõnavara elementide tähenduslikust vastavusest. (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 163–165)

Kindalt võib väita, et idioomide tõlkimine on iseäranis raske osa kogu tõlkeprotsessist. Harva õnnestub leida teises keeles identse semantilise struktuuriga ekvivalent. Nagu on osutanud Dobrovol'skij ja Piirainen (2009: 163–165), on igale keelele universaalseid fraseologisme kõige lihtsam leida somaatiliste fraseologismide seas; samuti selliste idioomide hulgas, mis ei kanna kindlaid kultuurilisi konnotatsioone.

Kirjanduse tõlkimise puhul ei saa keskenduda vaid üksikutele elementidele, vaid ka nende üksuste tähendusele tõlgitava teksti raames. Oluliseks saab nii kitsam kontekst (sõnaühend, lause) kui ka laiem kontekst (ümbritsevad laused, peatükid või ka kogu teos). Sobiva ekvivalendi leidmisel tuleb lähtuda ka tõlke aluseks olevast tekstist ja stiilist, võib sageli juhtuda, et teises keeles leidub täpne vaste, kuid see ei sobitu konteksti. (Lehtsalu, Liiv 1972: 3)

Veel üks probleem seisneb ühendite tõlkimatuses, mis ei puuduta üksnes idioome, vaid keelt üldiselt. Keeleteadlane Roman Jakobson on vaatluse alla võtnud erinevate kultuuride iseärasused. Ta toob näitena ingliskeelse sõna *cheese* (ee juust), mille eriliigid võivad tekitada tõlkimisel suuri probleeme (lähemalt peatükis 5.7.). Igas keeles, ka geograafiliselt ning kultuuriliselt sarnastes keeltes, esineb ainult sellele keele ja kultuurile omaseid keelelisi nähtusi ja semantilisi ühendeid (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 163–165).

3.1. Konteksti sobitumine

Tõlkimist hõlbustavad kakskeelsed sõnaraamatud, mis pakuvad võimalikke lahendusi õige vaste leidmisel, kuid samas ei saa nendes ette näha kõiki juhtumeid konteksti sobitumisel. Tõlkekeeles sobivate ekvivalentide leidmine on keeruline. Tihti peale on tõlkija mõjutatud aluskeelest ning autori oma keelekasutusest ning püüab kasutada võimalikult täpseid leksikaalseid ühendeid, vältides seejuures teise keele idiomatilisi ekvivalente. Tõlkimisel tuleks lähtuda aga eesmärgipärasusest, s.t kas oluline on kindla elemendi või kogu teksti sisu. Sobiva vaste leidmine on mitmeti tingitud ka kontekstivahelistest sidemetest, mistõttu ei saa kakskeelsed sõnaraamatud alati anda õigeid juhiseid täpse ekvivalendi leidmisel, sest kõiki kontekste pole võimalik ette arvata. Järgnevad näited selgitavad seda, kui kontekstipõhine on fraseologismide kasutus. Näiteks kahe järgneva väljendi puhul, esimene saksa keeles ja teine vene keeles, on sisu samamõtteline – midagi ebameeldivat (probleemi või süüd) kellegi teise kaela lükkama (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 163–165):

- 1) *jmdm. den schwarzen Peter zuschreiben*
(‘Musta Peetrit edasi andma – midagi ebameeldivat teise kaela lükkama’);
- 2) *свалить/ переложить свои проблемы/ вину за что/ на кого*
(‘probleemi või süüd kellegi/millegi kaela ajama’);
- 3) *Und als Frage verpackt gibt er den schwarzen Peter an die Tarifpartner weiter? Ob das mit der Arbeitszeitverkürzung ‘ne glückliche Sache gewesen sei? (Mannheimer Morgen, 28.03.1989)* (ee ‘Küsimusena pakituna/esitatuna: annab ta Musta Peetri tariifpartnerile edasi? Kas see koos tööajalühendamisega oli hea asi?’).

Kuigi venekeelne (2.) ja saksakeelne (1.) idioom on tähenduselt samad, ei saa seda tõlketekstis (3.) asendada, kuna venekeelsed sõnad *проблемы* ‘probleemid’ ja *вина* ‘süü’ ei ühtiks kontekstiga. Sellisel juhul peab tõlkija tähelepanu pöörama võrdväärse vaste leidmisele, mis kannaks samasugust piltlikku tähendust. Siinjuures pole enam oluline, missugune saab olema asendus: kas idioom asendatakse idioomiga, kas sisu tõlgitakse ümber vabas vormis või leitakse mõni teine lahendus. Mõningatel juhtudel on

aga soovituslik kasutada piltlikult võimalikult sarnaseid idioome, et rõhutada tõlgitava teksti sisu või anda edasi autori mõtteid. (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 163–165)

3.2. Fraseologismid ilukirjanduslikus tekstis

Fraseologismide piltlikkus eristab neid teistest tekstis esinevatest sõnadest. Idiomaatilised väljendid moodustavad keeleüksuse, mille üheks peamiseks omaduseks on tekstile kujundlikkuse lisamine. Taolised ühendid ilmestavad ilukirjanduslikku teksti, tegelastevahelist kommunikatsiooni ning rõhutavad autori mõtteid lisades tähendusele kaalu juurde. Fraseologismid täidavad kunstilistes tekstides eelkõige funktsionaal-stilistilist rolli. (Fleischer 1997: 226)

Samuti on tekstis kasutatavate fraseologismide puhul oluline nende modelleerimine – kuidas on püsiühendeid muudetud vastavalt tekstile ja neile uusi tähendusi juurde loodud. Sellist huvitavat sõnademängu fraseologismidega kohtab lisaks ilukirjandusele veel reklaamides, ajakirjanduses, televisioonis, karikatuuridel ja loosungites. Mitmed sellised sõnamängud baseeruvad ühel põhimõttel – anda edasi idioome sõna-sõnalt, kuid säilitades ikkagi piltlikkuse. (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 98–99)

Näiteks on saksa poeet Christian Morgenstern oma luuletuses “Das Grab des Hundes” (ee “Koera haud”) idioomi *da liegt der Hund begraben* (ee *sinna ongi koer maetud* ‘kõige otsustavam punkt, raskuste/probleemide kese’) kasutanud poeetiliselt ümberütlevas sõnastuses: *Tal, wo der Hund begraben liegt* (ee ‘org, kus koer maetuna lamab’). Teinegi näide pärineb Morgensterni luuletusest “Die weggeworfene Flinte” (ee “Äravisatud püss”), mille pealkiri tuleneb idioomist *die Flinte ins Korn werfen* (ee ‘püssi vilja sisse viskama’; eestikeelse väljendina *püssi põõsasse viskama* ‘kiiresti loobuma’): *Innig stellt er den Verzagten, der ins Korn sie warf, sich vor* ‘kogu südamega kujutas ta endale ette allaandjat, kes püssi vilja sisse viskas’. Mõlemad näited toovad esile idioomide üksikute elementide leksikaalsed tähendused ning kaugenevad selle kujundlikkusest. (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 98–99)

3.3. Fraseologismide tõlkimisviisid

Urve Lehtsalu ja Gustav Liiv on oma ilukirjanduse tõlkimist analüüsivas teoses (1972) pakkunud välja erinevaid võimalusi vastendamaks eesti ja inglise keele vahelisi fraseologisme. Autorid nõustuvad üksmeelselt, et idioomide ülekantud tähenduse tõttu võib esineda mitmeid raskusi nende tõlkimisel. Järgnevad näited tutvustavad võimalikke lahendusi fraseologismide tõlkimisel ühest keelest teise. Lehtsalu ja Liiv (1972: 3, 62) toovad välja kuus erinevat viisi, kuidas tõlkida fraseologisme:

- 1) ekvivalendiga asendamine,
- 2) analoogilise fraseologismiga asendamine,
- 3) kontekstiline asendus,
- 4) fraseologismi ümberkujundamine,
- 5) sõnasõnaline tõlge,
- 6) kirjeldav tõlge.

3.3.1. Ekvivalendiga asendamine

Kõige täpsem viis tõlkida fraseologismi on tõlkimine ekvivalendi abil. Teisisõnu tuleks leida idioom, mis on nii leksikaalselt kui semantiliselt samaväärne. Sellist meetodit õnnestub aga vähe kasutada, kuna keeliti fraseoloogia erineb ning fraseologisme, mis täielikult sarnanevad üksteisega, on vähe. Need ekvivalendid, mis kattuvad täielikult on enamasti rahvusvahelised – pärit piiblist, ajaloost või mütoloogiast (vt näiteid 1–3). Kõikidest tõlkimismeetoditest kõige vähem sõltub ekvivalendi abil tõlkimine kontekstist, sest harva erinevad ühendid oluliselt üksteisest sisu poolest. (Lehtsalu, Liiv 1972: 62–63)

- (1) *the die is thrown* – *liisk on langenud*
- (2) *the sword of Damokles* – *Damoklese mõõk*
- (3) *worship the golden calf* – *kuldvasikat kummardama*

Kuigi keeltes võib esineda väga sarnaseid fraseologisme, on nende esinemissagedus erinev ning teises keeles vähe levinud väljendit ei ole mõistlik kasutada (vt näide 4).

(4) *and the feel that the Rubicon was passed – tundsin, et Rubicon on ületatud (pass the Rubicon – ee üle Rubico minema)*

Ekvivalente võib kohata tihti just võrdluste või püsiühendite osas, mis on omased mõlemale keelele (vt näiteid 5–7). (Lehtsalu, Liiv 1972: 62–64)

(5) *the wind cut him like a knife – tuul lõikas nagu noaga*

(6) *he's as thin as rail – ta on peenike kui piitsavars*

(7) *he turned on his heel – ta pöördus kannapealt ümber*

3.3.2. Analoogilise fraseologismiga asendamine

Juhul kui puudub fraseoloogiline vaste teises keeles, on võimalik tõlkida idioome analoogilise ühendiga, mis säilitaks autori keele kujundlikkuse ning oleks tähenduslikult samaväärne. Fraseoloogilise analoogia abil on võimalik tõlkida kujundlikke, motiveeritud tähendusega fraseologisme. Analoogiline fraseologism võib olla vormiliselt väga sarnane tõlgitava keele omaga. Teises keeles võib analoog erineda vaid ühe komponendi poolest terves idiomaatilises ühendis. (Lehtsalu, Liiv 1972: 64–66)

(8) *he did not mean to be tied by the **leg** – ta ei tahtnud end **käsist-jalust** siduda lasta*

(9) *he was pale as a **sheet** (ee 'leht') – kahvatu nagu **lubjatud sein***

(10) *poor as a church **mouse** (ee 'kirikuhiir') – vaene nagu **kirikurott***

Analoogilises ühendis võivad erineda mõned ühendi liikmed või ka koguni kõik, ehk sarnase mõtte saavad edasi anda fraseologismid, mis omavad teistsugust leksikaalset kuju ja üldist konstruktsiooni. (Lehtsalu, Liiv 1972: 64–66)

(11) *to kill two birds with one stone* (ee 'tappa kaks lindu ühe kiviga') – *kahte kärbest ühe hoobiga lööma*

(12) *to sow his wild oats* (ee 'oma tuulekaera külvama') – *sarvi maha jooksmas*

(13) *to teach your grandmother to suck eggs* (ee 'õpetama oma vanaemale, kuidas mune imeda') – *ega muna pole targem kui kana*.

Ekvivalendiga tõlkimine on mitmeti piiratum kui fraseoloogilise analoogia kasutamine, kuna analoogi leidmine on võimalik pea igale motiveeritud fraseologismile. Tõlkimise juures on soovituslik mitte kasutada ühendeid, mis sisaldavad tõlkekeele rahva ja ajalooga seotud mõisteid (näiteks eesti keeles *nagu Väändrast saelaudu, Rakvere kohus, mahtrat tegema*). Analoogia puhul tuleb silmas pidada fraseologismi stiili ehk mittekirjakeelsete rahvapäraste väljendite ning slängi esinemisel tuleb valida stiililt sarnane väljend. (Lehtsalu, Liiv 1972: 64–66)

(14) *the attack was so sharp that Matilda was nearly **off the hooks*** (ee 'haigushoog oli nii terav, et Matilda oli peaaegu konksudelt maas') – *haigushoog oli nii terav, et Matilda oleks **vedru välja visanud***

(15) *then the time has come **to call it a day*** (ee 'aeg on tulnud, et päev lõpetada') – *aeg on tulnud **pillid kotti panna***

3.3.3. Kontekstiline asendus

Kui teises keeles puudub nii ekvivalentne kui analoogiline vaste, võib tõlkija leida vaste, mis ei ole tõlgitava keele fraseologismiga leksikaalselt võrdväärne, kuid sobib konteksti ning annab edasi autori mõtet. Seda tüüpi vastendamist nimetatakse kontekstiliseks asenduseks. (Lehtsalu, Liiv 1972: 66–67)

(16) *If he was so goddam stupid not to realize it was Saturday night and everybody was out or asleep or home for the week end, I wasn't going **to break my neck** telling him.*

Kui ta oli nii neetud juhm ega jaganud, et on laupäevaõhtu ja kõik on kas magama läinud või nädalalõpuks koju sõitnud, mis häda oli siis minul **hakata nahast välja pugema**, et talle seda öelda.

Väljendile *to break one's neck* on eestikeelne vaste *kaela murdma*, kuid antud konteksti mõtte annab paremini edasi väljend *nahast välja pugema*.

3.3.4. Fraseologismi ümberkujundamine

Ümberkujundamine tähendab fraseologismi olemasolevate komponentide muutmist, et lähendada seda keelega, millesse teksti tõlgitakse. Näiteks väljend *milk of human kindness* võiks olla *inimliku headuse palsam*, kus inglisekeelne sõna *milk* ('piim') on asendatud sõnaga *palsam*, et see kõlaks keeleliselt paremini. Või ka järgmine näide:

(17) "*Soames did very well*", *he ended*; "*he's got his head screwed on the right way.*"
"Soames käitus väga hästi", ütles ta. "Tal on **nupp õigetpidi õlgadele kruvitud.**"

Eesti keeles on tuntud väljendid *tal on pea õlgadel*, *tal on nuppu*. Antud juhul on kahest väljendist moodustatud uus, mis mõjub siiski äratuntavalt. Fraseologismi ümberkujundamist saab kasutada üldjuhul väljendite puhul, mille tähendust saab tuletada komponentidest. (Lehtsalu, Liiv 1972: 67)

3.3.5. Sõnasõnaline tõlge

Ühe tõlkestrateegiana tuleb kindlasti kõne alla sõnasõnaline tõlge. Sellise tõlke eelduseks on sellise sisuga idioomid, mis oleksid mõistetavad ka teistes keeltes, isegi kui samaväärsed ekvivalendid puuduvad. Üks näide on inglise keeles esinev piltlik väljend *to put all one's eggs into one basket*, mis tähendab eesmärgi saavutamist, panustades ainult ühele asjale ning seejuures riskides kõigega. Inglise keele mõjul on hakatud kasutama sellist idioomi üha enam saksa- ja venekeelsetes ajakirjanduslikes tekstides. Suure tõenäosusega ei tekita selle metafoori tähenduse tajumine probleeme

teistes keeltes – igapäeva elu ja kogemustega võrdsustatav mõistupilt on arusaadav pea kõikidele kultuuridele. Sõna *muna* all mõtleme väärtuslikku toiduainet, mis on samal ajal õrn ja habras, mistõttu on nende purunemiskõrge suurem. Metafoori mõtestamiseks pole vaja kultuurispetsiifilisi teadmisi, vaid piisab ka üldisest mõistmisest. See lubab kasutada sõnasõnalist tõlget, kuna tähendus on ilmne. Selline tõlkimisvõte võib fraseologisme teise keelde juurde luua. (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 177–179) Sõnasõnalist tõlget on võimalik kasutada, kui tõlgitav ühend on piisavalt kujundlik, et olla teise keele lugejale arusaadav, ega tundu ebaloomulik. Idioomide puhul rakendatakse tihti sõnasõnalist tõlget, kuid sageli esineb juhtumeid, kus tõlkija pole aru saanud ühendi metafoorsusest ning tõlkes eksitakse. (Lehtsalu, Liiv 1972: 67–69)

(18) *Her mother was inaccessibly entrenched in a brown study.* – Tema ema oli kättesaadamatult sulgunud pruuni kabinetti.

Selle näite puhul viitab umbmäärane artikkel, et mõeldud ei ole konkreetset ruumi ega kabinetti, vaid sõnaühendil on ülekantud tähendus. Ühendit võiks tõlkida kui *endasse tõmbunud; süngeis mõtteis*. (Lehtsalu, Liiv 1972: 67–69)

(19) *“I don’t mind anything, so long as I get in.” Mont caught a little crab, and answered: “That was a nasty one! Please row.”*

“Mul pole millegi vastu midagi, kui ma aga koju jõuan.” Mont püüdis väikese vähi ja ütles: “Inetu loom! Sõudke, palun!”

Selline otsene tõlge ei tundu esmapilgul lugejale vale, sest kontekst on loogiline – inimesed on paadis ning jões elavad vähid. Siiski on väljendi *to catch a crab* all mõeldud takerdumist, siin mõlalahaga takerdumist. Samuti võiks fraas *nasty one* tähendada *valusat hoopi*. (Lehtsalu, Liiv 1972: 67–69)

Eraldi rühm on selliseid tõlkeid, kus ilmselt on tõlkija aru saanud piltlikkusest, kuid säilitanud esialgse kuju. Võõrkeelsele kujule toetumine võib muuta tõlke lugejale arusaamatuks ning ka moonutada autori mõtet. (Lehtsalu, Liiv 1972: 67–69)

(20) *It wasn't anything – just calf love.* – See ei olnud midagi erilist – ainult vasikaarmastus.

Moodustise *vasikaarmastus* asemel oleks soovituslik kasutada *lapsepõlvearmastust*.

(21) *And in young Jolyon's face he slammed the door.* – Ja noore Jolyoni näo ees lõi ta ukse kinni.

Näo asemel oleks sobivam kasutada fraasi *näo ees*.

3.3.6. Kirjeldav tõlge

Mõnel juhul ei saa kasutada ühtki eelnevat varianti. Sellisel puhul võib tõlkija loobuda kujundlikkuse edasi andmisest ning läheneda fraseologismile kirjeldavalt, st selgitada fraseologismi mõne teise sõna või vaba sõnaühendi abil. Selline meetod tuleb sageli kõne alla motiveerimata fraseologismide puhul, mille tähendus ei tule pealtnäha kuidagi ilmsiks. Siia liigituvad ka arhailiste elementidega väljendid. (Lehtsalu, Liiv 1972: 69–70)

(22) *nor did Oliver's time hang heavy on his hands* – Oliveril ei läinud aeg sugugi igavaks

(23) *he drew a visor down over his emotion* – ta varjas oma erutust

(24) *neither of them had a word to throw a dog* – kumbki neist ei rääkinud kellegagi

Samuti kuuluvad siia antiikkirjandusest pärinevad fraseologismid, mis ei ole muutunud rahvusvaheliseks. Näiteks Aristotelese ladinakeelne väljend *petitio principii*, mis on inglise keelde jõudnud kui *begging the question*. (Lehtsalu, Liiv 1972: 69–70)

(25) *he was begging the question* – ta toetub sellele, mida tuleks alles tõestada

Kirjeldava tõlke kasutamisel kaob paraku fraseologismile omane rikkalik keelekujundlikkus: *once in a blue moon* – mõnikord üle hulga aja. Selline tõlkimismeetod lubab hõlpsasti tõlkida erinevaid fraseologisme, jättes küll konteksti arusaadavaks, kuid kaotades mõttele omase ekspressiivsuse. Mõnel juhul on võimalik tõlkijal leida sarnane vaste emakeeles, kuid süvenemata omakeelsesse fraseoloogiasse, võib ta siiski eelistada kirjeldavat tõlget. (Lehtsalu, Liiv 1972: 69–70)

(26) *but they were Greek to him* – kuid see oli talle täiesti arusaamatu
Siinkohal saaks kasutada edukalt väljendit *see oli talle nagu hiina mõistatus*.

4. Tõnu Õnnepalu/Emil Tode romaanist “Piiririik”

Tõnu Õnnepalu “Piiririik” (ilmunud pseudonüümi Emil Tode all) on eesti nüüdiskirjanduse üks tähtsamaid teoseid. Selle esmatrükk nägi ilmavalgust 1993. aasta sügisel ning suure läbimüügi tõttu ilmus teine trükk juba mõned aastad hiljem. 1994. aasta sügisel määras Balti Assamblee teosele kirjanduspreemia ning 2003. aastal sai “Piiririik” audioraamatu kuju, mida luges kirjanik ise. Suurest populaarsusest ajendatuna vallandus ka tõlkebuum – esimene tõlge ilmus 1994. aastal soome keeles ja neist viimane 2005. aastal heebrea keelest. Sinna vahele jäävad türki, rootsi, norra, taani, leedu, läti, itaalia, ungari, inglise, saksa prantsuse ja hollandi tõlked. Ilmselt võib väita, et tegemist on ühe enimtõlgitud eestikeelse raamatuga. Samuti on mõiste “piiririik” aja jooksul kandunud kujundina keelde ja kirjandusse, muutudes nõnda üldkasutatavaks. (Laak 2009: 131–137)

Kirjandusteadlane Piret Viires on võrrelnud raamatut plahvatusena – “plahvatus, säriseva leegiga põlev kadakapõõsas”. “Piiririiki” võib käsitleda kui suurt kirjanduslikku šokki toleaja kontekstis, kuna see kujutas erinevaid nähtusi, mille mõistmiseks eestlane polnud veel valmis. Tänapäeval see lugejale raskusi ei valmista, sest tänaseks on Eesti oma ajalt ja olemuselt ülejäänud Euroopaga edukalt segunenud. Teose keskmeks on 1990ndad, mida iseloomustavad suured murrangud ja muutused, piirid olid kadumas, kuid Euroopa oli veel endiselt kaugel Eestist. Ühiskonnas leidsid aset kaks suurt ja märgilist sündmust – raudse eesriide varisemine ja tagasipöördumine Läände – esimene neist sulges ühe ajastu, teine avas. Mõiste “läänestumine” oli saamas 90ndate põhimärksõnaks, oodati, et Lääs vabastaks riigi iganenud sovetlikust elukorraldusest ja liidaks Eesti Euroopa kultuuriruumiga. (*ibid.*)

Just nendest probleemidest kirjutab Õnnepalu “Piiririigis”. Kirjanik võrdleb läbi oma minategelase idaeurooplasest eestlast lääneeurooplasega, kelle profiilid erinevad üksteisest suuresti. Kirjanik samastab end idaeurooplasega, kes on ikka veel dressides ja botased jalas jõllitamas Pariisi *boutique*’ide värvilisi vaateaknaid ja kelle eest “jookseb”

lääneeurooplane. Lisaks kahe erineva identiteedi kõrvutamisele on Önnepalu väljendanud julgelt tolleaaja kontekstis mahasalatud teemasid nagu sooküsimused või homoseksuaalsus. Raamatu peategelaseks on noor ja habras mees, kes oma tundliku sisemaailma ja Ida-Euroopast kaasavõetud mälestuste abil analüüsib oma elu Pariisis. (Laak 2009: 131–137)

Kirjanik on oma romaaniga juhtinud tähelepanu ka “piiririigi” sümbolsele tähendusele. Saksakeelse tõlke ilmumisel Leipzigi raamatumessil selgitas Tõnu Önnepalu Berliini müüri lammutamisega kaasnenud olukorda. Viimast kirjeldas ta järgnevalt: *“müüri lagunemist ei oodanudki nii paljud, müür langes hoopis paljudele kaela, purustas nende harjunud ja turvalise maailma”*. Selle sündmuse ja 90ndate Eesti vahel võib palju sarnast leida. Önnepalu meelest ei olnud kõige olulisem Nõukogude režiimi kui “kurjuse impeeriumi” kadu, vaid müüri/piiri kadu kurjuse ja headuse impeeriumi, utopia ja antiutopia vahel. Asjad polnud enam “sealpool piiri”, vaid kõik oli käeulatuses. Romaani juhtmõte on ilmne juba pealkirjas, sealjuures on ta täpsemaks pidanud saksakeelset pealkirja “Im Grenzland” ehk “Piiririigis”. Önnepalu lisab:

“Tõesti, Piiririik pole mitte see Läänemere-äärne, igavesti käest kätte käinud provints, see Ida-Euroopa võrdkuju, kust romaani minategelane väidab end olevat tulnud. Ta ei jutusta Piiririigist, kust ta tuleb, vaid piiririigist, kus ta on, igal pool ja alati. Sest piir ei jookse enam maad mööda, piki jõgesid ja mäeahelikke. Piiri ei tähista enam mitte okastraat, vaid okastraadi puudumine: see, et igäiks ja igal pool saab valida ja on sunnitud valima. Piir on meie peas – ja võib-olla on ta alati olnudki vaid seal. See on nüüd vaid ilmsiks tulnud. Piir tuleb peast välja saada.” (ibid.)

5. Eesti keele fraseologismide tõlkimine saksa keelde

Käesoleva bakalaureusetöö uurimusliku osaks on Tõnu Õnnepalu/Emil Tode “Piiririigi” saksakeelse tõlke analüüs. “Piiriik” tõlgiti saksa keelde Horst Bernhardti poolt 1997. aastal. Analüüs lähtub täpsemalt fraseologismide tõlkest ehk uuritakse, kuidas on tõlgitud eestikeelsed fraseologismid saksa keelde. Tõlkimise teoreetilise baasina on kasutatud Lehtsalu ja Liivi uurimust (1972). Nimetatud töö pakub võimalike lahendustena kuute erinevat tõlkimisviisi (eelnevalt selgitatud teoreetilises osas): ekvivalendiga asendamine, analoogilise fraseologismiga asendamine, kontekstiline asendus, fraseologismi ümberkujundamine, sõnasõnaline tõlge ja kirjeldav tõlge.

Analüüsitavaks materjaliks on teosest väljaotsitud fraseologismid, mille koguarvuks oli 286. Fraseologismi määramise eelduseks olid püsiühendi idiomaatilised omadused, mis erinevad leksikaalsest sõnakujust ning tekitavad lugejale nn mentaalse pildi. Need fraseologismid on jagatud kuue erineva tõlkevõimaluse vahel. Jagamisel on lähtutud peamiselt fraseoloogiasõnaraamatutest (*Wörterbuch der Redewendungen, Saksa-eesti sõnaraamat, Redensarten-Index Datenbank*), st on kontrollitud fraseologismi esinemist teises keeles. Täiendavalt on kasutatud saksa keelt emakeelena kõnelevate inimeste abi tehes kindlaks, kas üks või teine fraseologism on olemas tõlkekeeles. Lisaks eelnevatele kategooriatele on välja toodud tõlkimatus ja fraseologismi tõlke puudumine. Analüüsis on toetutud ka Salme Rajametsa diplomitööle “Fraseologismide kasutamine A. Tolstoi romaani “Peeter Esimene” eestikeelses tõlkes” (1965).

Uurimisküsimustena on vaatluse all tõlke täpsus ja selle võimalikkus erinevates tõlkesituatsioonides. Lisaks eeldus, et ajalooliste ja kultuuriliste seostega keelte puhul, siin töös saksa ja eesti keel, on fraseologismide tõlkimisel võimalik kasutada suurel hulgal ekvivalente ning analoogilisi fraseologisme. Tõlkimatuse esinemisel tuleb uurida selle põhjuseid ja võimalikke lahendusi. Töö eesmärgiks on anda ülevaade tõlkija valikutest fraseologismide tõlkimisel – millised on olnud peamised tõlkimisviisid ja kui

hästi on säilinud autori mõte. Ainese liigitust näitlikustatakse iseloomulikumate väljenditega.

Järgnevad peatükid tutvustavad “Piiririigi” saksakeelse tõlke erinevaid tõkelahendusi. Bakalaureusetöö mahtu arvestades on toodud iga tõlkimisviisi alla valitud näited, mis ilmestaksid ja tooks kõige selgemalt esile valitud tõlkimisviisi omadusi. Kogu analüüsitud materjal ehk romaanist väljaotsitud fraseologismid paiknevad antud töö lisas.

5.1. Ekvivalendiga asendamine

Ekvivalendi kasutuse puhul on oluline, et fraseoloogilised ühendid põhinevad samadel kujunditel nii originaalkeeles kui tõlkekeeles. Kahe keele vahelisi ekvivalente saab vasteteks pidada ka siis, kui neis esineb mõningaid erinevusi grammatilises struktuuris, sest väljendi kujundlikkus sealjuures ei muutu. Sellised erinevused võivad olla tingitud eri keeltele iseloomulikest morfoloogilistest ja süntaktilistest struktuuridest. (Rajamets 1965: 40)

Mitmed järgnevatest fraseologismidest pole iseloomulikud üksnes saksa ja eesti keelele, vaid esinevad ka teistes keeltes. Näiteks väljendit *seitsmendas taevas olema* esmakasutamine ulatub juba 19. sajandisse ning etümoloogiliselt on see seotud islami kultuuris esineva seitsme taeva mõistega; väljendi *nagu kuutõbine* all mõistetakse eri keeltes hullumeelsust või ebanormaalset käitumist. (Collins 2014)

- 1) **veripunaseid roose** – *blutrote Rosen*
- 2) **aeg polnud veel küps** – *war die Zeit noch nicht reif*
- 3) **nagu kuutõbised** – *wie die Mondsüchtigen*
- 4) **vein hakkas pähe** – *der Wein stieg mir zu Kopf*
- 5) **pannes mulle südamele** – *mir ans Herz gelegt*
- 6) **nagu seitsmendas taevas** – *wie im siebten Himmel*
- 7) **pealaest jalatallani** – *vom Scheitel bis zur Sohle*
- 8) **ohkas südantlõhestavalt** – *und seufzte herzzerreißend*

- 9) **hõõrus käsi** – *rieb sich die Hände*
- 10) pole muudkui **häda ja viletsus** – *ist nichts als Jammer und liebe Not*
- 11) **lasin ohjad lödvale** – *ließ die Zügel locker*
- 12) **toppisin oma nina** inimeste maailma – *habe ich bloß meine Nase in diese Menschenwelt gesteckt*

Ekvivalendi abil tõlkimine on täpsem viis tõlkimaks fraseoloogilisi ühendeid. Kuna aga eri keeltes puudub fraseologismidel täielik vastavus, on ka tõlkimisviisi võimalik kasutada ainult teatud juhtudel. Ühised fraseologismid on enamasti pärit ühistest allikatest – piiblist, antiikmütoloogiast, ajaloost. Need on laenulised või on tekkinud ühiselt sarnase maailmakäsitluse alusel. Ekvivalendiga tõlkimisel on tõlkija edasi andnud algteksti täpset mõtet ja stiilivarjundit. (Rajamets 1965: 51–52) Antud saksakeelses tõlkes oli just enim kasutatud ekvivalendiga tõlkimist (90 korral).

5.2. Analoogilise fraseologismiga asendamine

Analoogilise fraseologismiga tõlkimisel on tõlkekeele fraseologism originaalkeeles esinevale ühendile mõttelt sarnane, kuid erinevusi võib olla ühe või mitme komponendi osas. Analoogia leidmine on keerulisem kui ekvivalendi kasutamine, kuid samas lubab see valida sobivaimat fraseologismi sünonüümsete ühendite seast. (Rajamets 1965: 53) Sarnaselt ekvivalendi kasutamisele esines “Piiririigi” tõlkes arvukalt ka analoogilisi fraseologisme (81 korral). Neist enamike puhul olid erinevused vaid ühes komponendis ja sageli seisnes komponendi asendus liitsõnades, mille täiendav osa oli kas kohandatud tõlkekeelde sobivamaks või oli lisatud juurde mõni omadust väljendav esiliide.

Järgnevate fraseologismide puhul on lisatud uus komponent, et tugevdada autori mõtte ekspressiivsust: *maa alt* – *aus den Tiefen der Erde*, ee ‘maasügavikust’; *peegel* – *Spiegelbild*, ee peegelpilt; *külm* – *eiskalt*, ee ‘jääkülm’.

- 13) olen ma ilmunud ükskõik kust, **vee põhjast, maa alt** – *ich bin um deinetwillen erschienen, egal woher, ob vom Grunde des Meeres, aus den Tiefen der Erde*

14) sa oled mu peegel – *mein Spiegelbild*

15) külm nagu haud – *eiskalt wie eine Gruft*

Suurel hulgal on tõlkija muutnud liitsõnalise fraseologismi esipoolt, kuna tõlkekeeles esineb sarnane idioom keelepärasemalt teisel kujul, kuid sellegipoolest edastab see samasugust mõtet. Leitud asendusi: tikkpeenike – *strichdünn*, ee ‘kriipspeenike’; leivanumber – *Bravournummer*, ee ‘julgusnumber’; leekivpunane – *feuerrot*, ee ‘tulipunane’; luukõhn – *spindeldürr*, ee ‘piitspeenike’; muldvana – *steinalt*, ee ‘kivivanune’; puupalja ja verisena – *blutend und spiltternackt*, ee ‘verise ja pindpaljana’.

16) tikkpeenike plikakeha – *strichdünnen Körper*

17) tema leivanumber – *seine Bravournummer*

18) tõmbaks pähe suure leekivpunase paruka – *eine feuerrote wallende Perücke aufsetzen*

19) luukõhn – *spindeldürren*

20) muldvanu naisi – *steinalten Muttchen*

21) puupalja ja verisena – *selbst blutend und spiltternackt*

Sisuliselt sarnaseid, kuid konstruktsioonilt erinevaid fraseologisme, seda ühe kui ka enama komponendi ulatuses, esines samuti rohkelt. Näiteks on väljendi *silmad pärani* asendus *großen Augen*, ee ‘suured silmad’; või *ajast-arust* – *uralt*, ee ‘ürgvana’. Fraseologismi *verre jääma* on tõlkija kohandanud saksakeelsemaks – *in Fleisch und Blut übergehen*, ee ‘lihasse ja verre üle kanduma’. Analoogeteks fraseologismideks võib lugeda ka *aia taha minema* – *daneben gehen*, ee ‘kõrvale minema, ebaõnnestuma’; *hirmu nahka ajama* – *jmdm. Angst machen*, ee ‘hirmu tekitama’; *vangipõlve sulgema* – *jmdn in Fesseln schlagen*, ee ‘kedagi aheldama’. Fraseologismi {*millegi peale*} *mihkel olema* võib ka osaliselt tõlkimatuse alla liigitada, sest sellisel kujul fraasi kasutamine on iseloomulik vaid eesti keelele. Samas võib *mihkli* ja *meistri* tähendusi hüperonüümseteks pidada.

- 22) silmad pärani - *und großen Augen*
- 23) on mulle nagu verre jäänud- *das ist mir in Fleisch und Blut übergegangen*
- 24) mõned ajast-arust õunapuud – *uralten Apfelbäumen*
- 25) minu ostud lähevad siin ikka aia taha – *meine Einkäufe gehen immer daneben*
- 26) selle peale on nad mihklid – *darin sind die wahren Meister*
- 27) see ajas mulle hirmu nahka – *hätte es mir Angst gemacht*
- 28) sulgenud oma magusasse vangipõlve – *in ihre lieblichen Fesseln geschlagen haben*

5.3. Kontekstiline asendus

Juhul, kui ei leidu tõlkekeeles ekvivalenti või sellele sarnast fraseologismi, on võimalik kasutada erineva kujuga, kuid sarnase mõttega fraseologismi ehk leida ühend, mis sobiks kontekstiga. “Piiririigi” puhul on järgnevat võtet vähe kasutatud 14 korral. Kontekstiline asendus võib tõlkimisviisina eksitav olla, kuna selle kasutamine eeldab autorimõttest kaugenemist ning kujult täiesti teistsuguse fraseologismi puhul peab jälgima, et uued kujundid ei mõjuks tekstis liiga võõrana (Rajamets 1965: 68). Samal ajal fraseologismi asendamine teises keeles üldkasutatud püsiühendiga võib muuta mõtte lugejale arusaadavamaks, mis näiteks sõnasõnalise tõlke puhul oleks keerulisem.

Nii on eesti vanasõna asendatud tõlkes vene keelest pärineva vanasõnaga, mis omakorda on mugandus ladinakeelsest tsitaadist – *Caelum altum, caesar remotus*. Eesti vanasõnas (EV tüübinumber 2577) on kujunditena *taeva* (saksa keeles *der Himmel*), asemel *jumal* ning tsaari (saksa keeles *der Zar*) asemel keiser.

- 29) jumal kõrgel, keiser kaugel – *der Himmel* ist hoch, und *der Zar* ist weit

Kontekstilisele asendusele on omane, et kogu fraseologism vahetatakse välja, kuid algtekstis oleva ühendi sisu säilib. Järgmised väljatoodud fraseologismid ilmestavad sellist tõlkimisviisi ning toimunud asendus on enamasti täielik: *nagu vits vette kaduma* – *verschwinden wie vom Erdboden verschluckt*, ee ‘kadunud nagu maa oleks alla

neelanud'; *nisukesest elulooma saa* – *in die Welt nicht passen*, ee 'maailmasse mitte sobituma', *mitte mõhkugi taipama* – *kein Sterbenswort begreifen*, ee 'mitte ühestki sõnast aru saama'; *nagu rauda raiuma* – *sich mit Händen und Füßen gegen etwas wehren*, ee 'võitlema kindlalt millegi vastu käte ja jalgadega'; *näkku viskama* – *jmdm vor die Füßen werfen*, ee 'kellelegi midagi jalgade ette viskama, ärritunult midagi ära viskama'. Kuigi eelnevad keelelised ühendid on kujundite poolest erinevad, on edasiantav mõte sellegipoolest äratuntav.

30) ta oli **kadunud nagu vits vette** – *er war verschwunden wie vom Erdboden verschluckt*

31) **mitte mõhkugi ei taipa** – *ich begreife kein Sterbenswort nicht mehr*

32) „oh hoidku küll, ei **nisukesest elulooma saa**“ – *du lieber Himmel, wie sol der mal in die Welt passen*

33) **raius nagu rauda**, muudkui, et armastab – *wehrte sich mit Händen und Füßen: er liebe mich doch*

34) kes tuli ja **viskas** selle (koera) mulle piltlikult öeldes **näkku** – *die kam dann und warf mir den Hund vor die Füße*

Järgmise kahe fraseologismi puhul võib samuti täheldada kontekstilist asendust, kuid tõlke täpsus on siinjuures küsitav. Eestikeelne fraseologism *ei tea maast ega ilmast* on asendatud väljendiga *kein Wässrechen trüben*, mis sõnastiku järgi (Saksa-eesti sõnaraamat 1995) tähendab *ilmsüütut teesklema*. Teiseks näiteks on *kergesti lõksu jääma*, mille kontekstiliseks asenduseks antakse *sich leicht verirren* ehk kergesti eksiteele sattuma.

35) tundub, et ta **ei tea maast ega ilmast** – es sieht aus, als könnte es kein Wässrechen trüben

36) võib **kergesti lõksu jääda** – man kann sich da leicht verirren.

5.4. Ümberkujundav tõlge

Ümberkujundava tõlke all mõistetakse aluskeeles oleva fraseologismi ümberkujundamist, mille käigus mõned algsed kujundid küll säilivad, aga sobilikuma ühendi nimel on algset muudetud ning uus ühend meenutab oma kujult ja piltlikkuselt püsiühendit. Mõtte selguse edasiandmisel võib tõlkija originaalist kaugeneda ning loobuda sõnasõnalisest tõlkest. (Rajamets 1965: 69–70)

Ka “Piiriigi” tõlkes on mõnel juhul kasutatud ümberkujundamist (13 korral), mille tulemusena mõjuvad uued saksakeelsed ühendid fraseologismidena. Näiteks on tõlkija väljendist *ootusest raskejalgne* teinud väljendi *ootusraske sammuga*, sks *mit erwartungsschwerem Schritt*; väljendist *suu paksuks tegema nagu pihlakad* väljendi *suud kipra tõmbama nagu pihlakaid süües*, sks *und zogen einem den Mund zusammen wie Vogelbeeren* või *maailma jätma kus seda ja teist* on tõlgitud kui *selle värvilise maailma selja taha jätma*, sks *diese bunte Welt hinter sich ließ*.

37) **jättes** maailma **kus seda ja teist** – *diese bunte Welt hinter sich ließ*

38) **ootusest raskejalgne** – *mit erwartungsschwerem Schritt*

39) **tegid** justkui **suu paksuks** nagu pihlakad – *und zogen einem den Mund zusammen wie Vogelbeeren*

Järgnev ühend *im Mülleimer gelandet war*, ee ‘prügiämbrisse maandunud’, meenutab fraseologismi *in den Eimer gehen*, ee ‘ämbrisse astuma’, kuid oma struktuurilt ja tähenduselt ei saa seda samaks pidada. Hoolimata fraseologismile omasest kujust on tegemist ümberkujundatud fraseologismiga.

40) see sajand, kus me kohtusime, on lõpuks tükis kõigega **prügikasti visatud** – *jenes Jahrhundert, in dem wir uns begegnet waren, ein für alle Male und mit allem Drum und Dran im Mülleimer gelandet war*

Need fraseologismid sarnanevad analoogilisele tõlkeviisile, kuid kindla fraseologismi puudumisel tõlkekeeles, võib neid pigem liigitada ümberkujundatud ühenditeks. Näiteks *pahede urkas* – *der Stätte des Übels*, ee ‘kurjuse paigas’ või *midagi magusat rääkima* – *ein paar Freundlichkeiten sagen*, ee ‘paar lahket/head sõna ütlema’.

41) selles kujuteldamatute **pahede urkas** – *jener Stätte unsagbaren Übels*

42) **räägib midagi magusat** – *würde ein paar Freundlichkeiten sagen*

5.5. Sõnasõnaline tõlge

Sõnasõnalise tõlke kasutamist peetakse kõikidest eelnevatest tõlkimisviisidest kõige riskantsemaks. Selline tõlge võib tihtipeale olla eksitav, kuna autori mõtet antakse edasi valesti, sealjuures on kaotatud kujundlikkus ning fraseologismi tähendus tuleb otseselt esile. Samas esineb olukordi, kus teise keele püsiühend on niivõrd ekspressiivne ja emotsioonirikas, et selle kujundlikkus on ilmne ka keeles, millesse tõlgitakse. Sõnasõnalise tõlke eeliseks on aga autori täpse stiilivärvingu säilitamine (Rajamets 1965: 79). ”Piiririigis” oli antud tõlkemeetodit kasutatud 71 korral.

Sõnasõnaliselt tõlgitud fraseologismide tõlked võivad erineda morfoloogilistelt ja süntaktilistelt, kui arvesse võtta ka, et eesti ja saksa keeles esineb keeletüpoloogilisi erisusi. Näiteks saksa keeles toimub tuleviku kasutamine abiverbiga *werden* (näide nr. 45) või kõrvallause verbi kindel paiknemine lause lõpus (näited 44; 48; 51; 52).

43) **mida kuld ja kalliskivid vaevalt jõuavad kinni katta** – *mit Gold und Edelsteinen kaum zu verdecken*

44) need, kes veel **elust kinni hoiavad** – *die doch am Leben festhalten*

45) millele [merele] **lüüakse kaas peale nagu hapukapsapütile** – *zugedeckelt wird wie ein Sauerkrautfaß*

46) **pilk pisut udune** – *den Blick leicht verschleiert*

47) mittemidagiütlev **nukunägu** – *nichtssagende Puppengesichter*

- 48) kui ma paneksin ka **kogu oma jõu ja energia** sellesse üritusse – wenn ich ***all mein Kraft und Energie*** aufwenden würde
- 49) ainult need trepikojatule lülitite **punased hundisilmad põlesid** – nur die Schalter der Treppenhausbeleuchtung ***glühten rot wie Wolfsaugen***
- 50) kogu aeg **ähvardaks nagu sadama hakata** – die ganze Zeit ***scheint Regen zu drohen***
- 51) ma **läksin mänguga kaasa** – ich ***dieses Spiel mitgemacht habe***
- 52) kus surnuid **uksi paugutasid** – wo die Toten ***mit den Türen klappten***
- 53) mina näiteks **olen raamatute ohver** – ich zum Beispiel ***bin ein Opfer der Bücher***

5.6. Kirjeldav tõlge

Kirjeldav ehk ümberütlev tõlge on võimalikuks lahenduseks iga fraseologismi tõlkimise korral. Sellise tõlke kasutamisel hoomab lugeja üheselt teksti sisu. Omaette küsimus on alusteksti kujundlikkuse või stiili säilitamise võimalikkus sellisel puhul. Ümberütlev tõlkimine tuleb eeskätt kõne alla selliste väljendite korral, mille sisu pole enam tänapäeva lugejale arusaadav või sisaldab väga kultuurispetsiifilisi kujundeid. Samuti võib tõlkija mõnes situatsioonis kirjeldavat tõlget stiililiselt või konteksti sobitumiselt paremaks pidada. Kirjeldavat tõlget esines 12 korral.

Mitmed eesti keelele omased fraseologismid on antud edasi situatsiooni kirjeldusena: *teritan kõrva* – *auflauschen*, ee ‘salaja pealt kuulama’; *lõõga kaelast lahti sõlmima* – *der Strick vom Hals lösen*, ee kaela köiest vabastama; *ainult nagu tegema* – *so tun, als ob...*, ee ‘käituma nagu...’; *kadunud laps olema* – *verloren sein*, ee ‘kadunud olema’. Väljendi *et surmatunnini oleks veel tuhat aastat* on tõlkija vabas vormis edasi andnud: *ich hätte noch tausend Jahre zu leben*, ee ‘kui mul oleks veel tuhat aastat elamiseks’.

- 54) **teritan kõrva**, et tabade surnute sosinat – ***lausche auf das Gewisper der Toten***
- 55) midagi, mis sõlmib lahti selle igavesti sooniva **lõa mu kaelas** – ***etwas was mich tröstet, was mir den ewig würgenden Strick vom Hals löst***

- 56) ei teritanud oma kuulumist rikkis oreli kraaksumise peale – *ohne mehr dem Gekräsche der abgenutzen Orgel zu lauschen*
- 57) et surmatunnini oleks veel tuhat aastat – *ich hätte noch tausend Jahre zu leben*
- 58) kes teevad ainult näo, nagu kuuluksin ka nende hulka – *die nur so tun, als sei ich einer von ihnen*
- 59) kui peatud, oled kadunud laps – *wenn du anhälst, bist du schon verloren*

Ühe fraseologismi puhul on kasutatud kirjeldavat tõlget, kuigi saksa keeles leidub täpne vaste eestikeelsele ühendile: *tühjade kätega minema, sks mit leeren Händen gehen*. Tõlkija on asendanud väljendi kirjeldusega: *või siiski ikka ilma, sks oder lieber doch nicht*.

60) siis ma kõhklesin tükk aega, kas tumeroheline kuldnupuga portfell ka kaasa võtta – nagu ma oleksin keegi kole asjalik ja läheksin raamatukokku väitekirja jaoks märkmeid tegema – või minna tühjade kätega, nagu ma oleksin vaba ja sõltumatu – *der supersachliche Typ, der zur Bibliothek geht, um sich Notizen für seine Dissertation zu machen, oder lieber doch nicht, was Freiheit und Ungebundenheit signalisieren würde*

5.7. Tõlkimatus ja tõlke puudumine

Keeleteadlased, iseäranis fraseoloogia uurijad nõustuvad peaaegu üksmeelselt, et fraseologisme on keeruline või mõnel juhul isegi pea võimatu tõlkida. Ühe näitena võib tuua Jakobsoni poolt välja pakutud tõlkeprobleemi sõnaga “juust” ja selle vasted erinevates kultuurides ning keeltes. Kui inglise keeles tähistab vastavat toiduainet sõna “cheese”, siis vene keeles puudub sellele konkreetne vaste, kuna vene kultuuriruumis ei leidu sedasorti toiduainet. Venekeelne “сыр” ei tähistanud algselt tavapärasest juustu, vaid pigem kodujuustu (“cottage cheese”), mida ei loeta aga vene toidukultuuris juustuks. Samuti ei saa tõlkida venekeelset sõna “сыр” kohupiimaks (“quark”), sest sõnad “творог” ja “сыр” pole hüperonüümid. Kultuurspetsiifilised jooned tingivad sellised erinevused ja semantilised lahknevused, mida võib kohata isegi keeltes, mis on

geneetiliselt, geograafiliselt ja ajalooliliselt väga sarnased. (Dobrovol'skij, Piirainen 2009: 163–164)

“Piiririigi” analüüsimisel tuli ilmsiks kaks fraseologismi, millel puudub kindel vaste tõlkekeeles. Antud juhul on tegemist antonüümsete sõnadega: *mats* – *saks*.

61) harimata **mats** – *ungebildete Barbaren*

Sõna *mats* on otseselt pärit eesti kultuuriloost. “Piiririigi” tõlkes on *mats* asendatud sõnaga *barbar*, mis küll idee poolest annab edasi mõtet, kuid ei ole täpne vaste. Sõna *mats* kasutasid üldjuhul sakslastest mõisnikud eesti talupoegade nimetamiseks, mida kasutati ka halvustava üldnimetusena eestlaste kohta. Eestlaste seas omandas *mats* aja jooksul pigem positiivse varjundi ehk see tähistas tublit ja töökas meest (näiteks populaarsest rahvalaulust pärinev fraas *Mats alati on tubli mees*). Eesti keele selgitav sõnaraamat (edaspidi EKSS) esitab järgneva selgituse:

Harilikult halvustava tähendusega talupoeg, maamees (härra, saksa, linlase vastandina). Haritud mees, aga matsi tõugu. Uhke linnaisanda esivanemad olnud veel matsid. Sõna iseloomustab viisakuseta, kasvatamatut, jämeda käitumisega inimest, kehtib ka sõimusõnana.

62) kas ma tahan õige **peent saksa mängida** – *will ich vielleicht den besseren Herrn markieren*

Matsi vastandina käsitletakse eesti keeles saksa. Tõlkija on siinkohal asendanud *peent saksa mängima* väljendiga *peent/paremat härrat mängima*. Erinevalt *matsist* on see tõlge täpsem, sest saksa võidakse nimetada ka härraks. Asta Õimu “Fraseoloogiasõnaraamat” annab eelnevale fraseologismile tähenduse ‘peenutsema’. EKSS kirjeldab *saksa* kui kõrgemasse ühiskonnakihti kuuluv või paremal järjel olev inimene, härra, isand või ka mõisnik. Ameti, positsiooni poolest tähtis isik; jõukam või peenem, ka haridust saanud inimene.

Tõlkimatuse kõrval esines viiel korral ka tõlke puudumist. Esimese nelja näite puhul on jäetud markeeritud fraseologism tõlkest välja, viimase näite puhul kogu lause. Ühe võimaliku põhjusena pole tõlkija pidanud vajalikuks kasutada situatsiooni täpsustavaid fraseologisme (juhul kui need sarnasel kujul tõlkekeeles puuduvad) ja soovinud mõtet edasi anda ilma täiendavaid väljendeid kasutamata.

63) Nemad kratsivad kõva maakamarat, **küüned pahupidi**. See on kas liivane või savine – *die scharren weiter im harten Erdreich, das mal sandig ist und mal lehmig ist*

64) Aga kes neid abieluasju teab, nagu vanaema oleks öelnud. **Mine sa võta nüüd kinni!** – *In diesen Ehegeschichten kenne sich einer aus, hätte Oma dazu gesagt.*

65) õige idaeurooplasena **kuulasin suurisilmi** tema šokeerivaid ideid vabadusest – *als echter Osteuropäer hörte ich mir seine schockierenden Ansichten die Freiheit an*

66) Kuulasin nagu kurtisaan oma klienti, **nagu libu** kunagi! – *Ich hörte ihm wie eine Nutte ihrem Freier*

67) pühkides üle mandrite, **hüpates** kontinendilt kontinendile **nagu kirbud** – tõlge puudub

6. Üldised tulemused

“Piiririigi” fraseologismide üldarvuks tuli ühtekokku 286. Küllaltki väikesemahulise raamatu puhul ilmestab see hästi autori keelekasutuse rikkust. Kirjanik Önnepalu/Tode kasutab püsiühendeid nii puhtal kujul, nagu nad keeles esinevad, kui ka seob neid oma loomega.

Ekvivalendiga asendamine	90
Analoogia kasutamine	81
Sõnasõnaline tõlge	71
Ümberkujundav tõlge	13
Kontekstiline asendus	14
Kirjeldav tõlge	12
Tõlge puudus	5

“Piiririigi” saksakeelses tõlkes esines enim ekvivalendi ja analoogia kasutust, ühtekokku 171 juhtu, mistõttu võib väita, et tõlge on aluskeelele ehk eestikeelsele originaalile üsna sarnane. Ekvivalendiga asendust oli eelkõige kasutatud somaatiliste fraseologismide puhul, mida peetakse fraseoloogias universaalseteks, st kõigis keeltes esinevateks – *südamele panema, süda hakkas taguma, hakkas pähe, jalga tõstma, nägu krimpsutama, nina toppima*. Samuti võib väita, et enamus ekvivalentseid fraseologisme oli pigem üldlevinud, mitte omistatavad üksnes kindlatele üksikutele keeltele. Sõnasõnaliselt oli tõlgitud 71 korral, mis tagas küll autori mõtte stiilivärvingu säilitamise, kuigi sellega kaasneb alati oht, et eestikeelsed fraseologismid ei pruugi võõrkeelsele lugejale üheselt arusaadavad olla. Peaaegu võrdväärselt oli tõlkija kasutanud kontekstilist asendust (14 korda), ümberkujundavat (13 korral) ja kirjeldavat tõlget (12 korral).

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureuse töö eesmärgiks oli uurida eesti keele fraseoloogia tõlkimist saksa keelde ning analüüsida seda erinevate tõlkeviiside alusel. Tõnu Õnnepalu teose “Piiririik” keelelise analüüsi käigus ilmnis 286 idiomatilist väljendit, mis jaotati vastavalt tõlkemeetodi kasutusele järgnevate liigituste vahel: ekvivalendiga asendamine, analoogia kasutamine, sõnasõnaline tõlge, ümberkujundav tõlge, kontekstiline asendus ja kirjeldav tõlge.

Fraseologismide määramine ja kindlaks tegemine on keeruline tegevus, kuna lähtepunktiks võib võtta erinevaid keelelisi nähtusi. Esimeses peatükis on käsitletud fraseologismide põhijooni ning nende liigitusvõimalusi, mida on sõnastanud eesti keele fraseoloogia uurija Feliks Vakk. Samuti on sealjuures lahti selgitatud *fraseologismi* mõiste. Teine peatükk analüüsib keeltevahelisi fraseoloogilisi ekvivalente ning tähenduserisusi toetudes Elisabeth Piiraineni ja Dmitrij Dobrovol'skij järeldustele. Fraseologismide tõlkimisel on kõige olulisem võrrelda keelevahelisi idiomatilisi ühendeid ning nende tähendusvälju ehk teisisõnu analüüsida, mis määral toimub ühendite semantiline kattumine.

Teoreetilise osa kolmas peatükk toob välja fraseologismide tõlkimisega seonduva – millisel kujul esinevad ühendid ilukirjanduslikus tekstis ning millal saab oluliseks kontekst. Pikem ülevaade on fraseologismide tõlkimisviisidest ning nende kasutusest ja võimalikkusest. Empiiriline osa käsitleb konkreetselt “Piiririigist” pärinevaid fraseologisme ja nende tõlkeid. Esitatud on ülevaade koos kommentaaridega erinevatest tõlkimisviisidest ja välja toodud nende arvuline esinemine.

Enim oli kasutatud ekvivalendiga asendust (90 juhul) ja analoogia kasutamist (81 juhul), mistõttu võib järeldada, et tõlkija on valinud parimad lahendused säilitamaks tõlgitava teksti stiili ja mõtet. Ekvivalentide ja analoogiliste ühendite olemasolu võib ka vihjata üleüldisele saksa ja eesti keele vahelisele sarnasusele. Samal ajal esines palju

sõnasõnalist tõlget, mis võib vähendada tõlgitava keele fraseologismide kujundlikkust. Viiel korral puudus eestikeelsel fraseologismil tõlge. Fraseologismide paigutamisel ja tõlkimisviisi määramisel kasutati erinevaid sõnaraamatuid ja netipõhiseid andmebaase. Kogu teosest väljaotsitud ja liigitatud fraseologismide nimistu paikneb töö lisas.

Kirjandus

Baran, Anneli 2003. Fraseoloogilise materjali analüüsivõimalustest – Reetor, 1, 9–51. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Folkloristika osakond.

Baran, Anneli 1999a. Kõnekäänud ja fraseoloogia – distinktsiooni võimalikkusest/vajalikkusest. – Lohetapja. Pro folkloristica VI Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 20–24.

Baran, Anneli 1999b. Eesti keele fraseoloogia põhijoontest ja struktuurist. Magistritöö. Tartu ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool.

Burger, Harald, Dmitrij Dobrovolskij, Peter Kuhn 2007. Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung. Phraseology. An International Handbook of Contemporary Research. Berlin; New York: Walter de Gruyter.

Burger, Harald 2003. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen, 2. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Dobrovol'skij, Dmitrij, Elisabeth Piirainen 2009. Zur Theorie der Phraseologie. Kognitive und kulturelle Aspekte. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH.

Fleischer, Wolfgang 1997. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2. Durchgesehene und ergänzte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Laak, Marin 2009. Järeldõna. Emil Tode "Piiririik". Leck: Akadeemia/ Eesti Päevaleht AS.

Lakoff George, Mark Johnson 2008. Metaphors we live by. Chicago: University of Chicago Press.

Langemets, Margit 2004. Polüseemia ja leksikograafia – Emakeele Seltsi aastaraamat nr 49, Tallinn, 97–23.

Lehtsalu, Urve, Gustav Liiv 1972. Ilukirjanduse tõlkimisest inglise keelest eesti keelde. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

Rajamets, Salme 1965. Fraseologismide kasutamine A. Tolstoi romaani "Peeter Esimene" eestikeelses tõlkes. Diplomitöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudis.

Piirainen Elisabeth 2011. Folk Narratives and Legends as Sources of Widespread Idioms: Toward a Lexicon of Common Figurative Units. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Tasa, Rita 2003. Erinevat ja sarnast eesti ja saksa fraseoloogias. Fraseoloogiakonverents. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 15–16.

Tode, Emil 2009. Piiririik. Leck: Akadeemia/ Eesti Päevaleht AS.

Tode, Emil 1997. Im Grenzland. Tõlkinud Horst Bernhardt. Wien: Paul Zsolnay Verlag.

Vakk, Feliks 1970. Suured ninasid mürdsid päid. Tallinn: Valgus.

Õim, Asta 2001. Mööda eesti fraseoloogiamaaastikku liikudes. – Oma Keel, nr 2, 19–25.

SÕNARAAMATUD

Collins 2014. Collins English dictionary. <http://www.collinsdictionary.com/>. (viimati külastatud 24.05.2014)

Duden 1998. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Mannheim: Dudenverlag.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. Toim Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. <http://www.eki.ee/dict/ekss/>. (viimati külastatud 20.05.2014)

Estnische Sprichwörter mit buchstäblichen Übersetzung in die deutsche Sprache 1997. <http://www.folklore.ee/rl/date/robotid/leht2s.html>. (viimati külastatud 22.05.2014)

FES 2011 = Eesti fraseologismide elektrooniline alussõnastik. Koostajad Asta Õim ja Katre Õim. Eesti Kirjandusmuuseumi Folkloristika osakond. <http://www.folklore.ee/justkui/sonastik/>. (viimati külastatud 24.05.2014)

Fraseoloogiasõnaraamat. Koostaja Asta Õim. Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/fraseoloogia/>. (viimati külastatud 24.05.2014)

Redensarten-Index. Datenbank. <http://www.redensarten-index.de/suche.php>. (viimati külastatud 24.05.2014)

Saksa-eesti sõnaraamat 1995. Koostajad: Kibbermann, E; Kirotar, S; Koppel, P. Tallinn: Valgus.

Wörterbuch der Redewendungen Deutsch/English 2014. <http://www.phrasen.com/>. (viimati külastatud 24.05.2014)

Zusammenfassung

Übersetzung der estnischen Phraseologie anhand des Beispiels „Piiriik“ von Tõnu Õnnepalu.

Das Ziel dieser Bachelorarbeit ist die Analyse der Übersetzung estnischer Idiome (die Phraseologismen) ins Deutsche, basierend auf Tõnu Õnnepalus Buch „Piiriik“ und dessen deutscher Übersetzung „Im Grenzland“, übersetzt im Jahre 1997 von Horst Bernhardt. Das zentrale Forschungsproblem handelt von der Übersetzung figurativer Phrasen und den verschiedenen Übersetzungsmöglichkeiten, bei gleichzeitigem Fokus auf die Beibehaltung der originalen Bedeutung und Wahrung des individuellen Stils des Autors. Da Idiome häufig figurativ benutzt werden und deren Bedeutung nur in kulturellem Kontext schlüssig ist, ist es häufig nicht möglich, diese wortwörtlich zu übersetzen oder eine gleichwertige Übersetzung zu finden. Daher müssen verschiedene Übersetzungsstrategien verwendet werden.

Der theoretische Teil der Arbeit befasst sich mit der Phraseologie im generellen. Im ersten Kapitel wird der Begriff „Idiom“ näher erklärt, und der Autor gibt einen Überblick über die Herkunft von Idiomen. Zusätzlich werden die Gemeinsamkeiten und Unterschiede zwischen deutschen und estnische Idiomen präsentiert. Außerdem präsentiert der erste Teil eine Einführung in die Eigenschaften von Idiomen, zum Beispiel die Reproduktion, die Motiviertheit, die Metaphorisierung, die Persistenz und die Klassifikation von Idiomen.

Das zweite Kapitel legt den Fokus auf die Probleme im Zusammenhang mit zwischensprachlichen Äquivalenten, oder in anderen Worten, wie sich wörtlich ähnliche Idiome von ihrer Bedeutung unterscheiden. Um dies darzustellen werden verschiedene Sprachen (Russisch, Englisch, Estnisch und Deutsch) miteinander verglichen. Das dritte Kapitel setzt diese Thematik mit höherer Präzision fort, es behandelt

Zusammenhangprobleme und unterschiedliche Übersetzungsmethoden wie zum Beispiel die Verwendung von inhaltlich entsprechenden Übersetzungen, das Ersetzen durch sinngemäße Idiome, wortwörtliche Übersetzungen, der Austausch anhand des Zusammenhangs, das Modifizieren von Idiomen oder die beschreibende Übersetzung.

Der empirische Part basiert auf einer linguistischen Analyse des Werks „Piiririik“ und dessen Übersetzung unter der Verwendung von obengenannten Übersetzungsstrategien. Die Anzahl an Idiomen in „Piiririik“ beläuft sich auf 286. Bei Betrachtung der verwendeten Übersetzungsmethoden lässt sich feststellen, dass die populärste Methode die Verwendung von Äquivalenten darstellt (90 mal), gefolgt von der Verwendung sinngemäßer Idiome (81 mal) und wortwörtlicher Übersetzungen (71 mal). Durch die hauptsächliche Verwendung von Äquivalenten beziehungsweise sinngemäßer Übersetzungen ist die deutsche Übersetzung sehr nahe am estnische Original. Andere Methoden wurden nahezu gleich oft benutzt, der Austausch anhand des Zusammenhangs 14 mal, das Modifizieren von Idiomen 13 mal, und die beschreibende Übersetzung 12 mal. In fünf Fällen fand keine Übersetzung statt.

Zusammenfassend, basierend auf der linguistischen Analyse, kann gesagt werden dass Idiome in „Piiririik“ gut übersetzt wurden, hauptsächlich aufgrund der Verwendung von zwischensprachlicher Synonyme und der Entscheidung des Übersetzers die Ideen des Autors so originalgetreu wie möglich zu übersetzen. Phraseologismen in beiden Texten stellen starke idiomatische Bedeutungen dar.

LISA 1

Antud lisas on välja toodud kogu teosest leitud eesti fraseologismid ning nende saksakeelsed tõlked . Fraseologismid on liigitatud tõlkimisviiside alusel.

EKVIVALENDI KASUTAMINE

- **millel ka ei olnud algust ega lõppu** – beim flackernden Feuerschein, ohne Anfang und Ende
- **surmatund ligi** on – Todesstunde nahen fühlt
- **inimesed on valmis** maakaartide eest koguni **verd valama** – sind Menschen sogar bereit Blut zu vergießen
- **veripunaseid** roose – blutrote Rosen
- sealtsiiski alati hõnguvat peent **surmalõhna haistes** – den stets von ihm ausströmenden leichten Todesgeruch witterte
- **tagasiteed ei ole** – es gibt keine Rückkehr
- **nagu** äkki **unest äratatud** – wie aus dem Schlaf gerissen
- **laudsile** – tischebener
- tühi, nii kaugele **kui silm ulatub** – so weit das Auge reicht
- et päev ja öö saaksid seal takistamatult läbi käia ega **jääks konutama kuhugi nurka** – nicht hockenbleiben in einer dunklen Ecke
- **et taevaminemispühal ei kasva rohigi**, see on nii suur püha - am Himmelfahrtstag wächst nicht mal das Gras [vanasõna]
- **aeg polnud veel küps** – war die Zeit noch nicht reif
- kordab **päevast päeva** – wiederholt tagaus tagein
- **võtsid mu kirbule**- nahmen mich aufs Korn sihile
- haistsid **kerget saaki** – witterten die leichte Beute
- **nagu und nähes** - wie im Traum
- et **ankur hiivata** - nimmt, um die Anker zu lichten und in See zu stechen
- **nagu kuutõbised** – wie die Mondsüchtigen
- **ammulisui otsa vahtisid** – mit offenem Mund anstarren
- vaatavad teda kui imelikku **eelajaloolist olendit** – betrachteten ihn wie ein seltsames vorsintflutliches Wesen
- neid idaeurooplasi, oh, neid on siin **nagu kirjuid koeri** –diese Osteuropäer, o ja!ie die bunten Hunde
- vein **hakkas pähe** – der Wein stieg mir zu Kopf
- aga ta pole jõudnud küllalt ruttu **kaela õiendada**, et näha, kes see oli – aber sie hat nicht schnell genug den Hals gereckt und nicht gesehen, wer war es
- **pannes mulle südamele** – mir ans Herz gelegt
- samahästi kui **maailmalõpus** – wie ans Ende der Welt
- aga seal on ju **suuremaid kalu**, keda püüda – gibt es schließlich größere Fische

- **maksab** üks vest **terve varanduse** – kostet eine Weste in ganzes Vermögen
- **nagu seitsmendas taevas** – wie im siebten Himmel
- **pealaest jalatallani** – vom Scheitel bis zur Sohle
- ohkas **südanlõhestavalt** – und seufzte herzerreißend
- kuulused nimelt ühele pastorile, jah, papile, **mustakuuemehele** – gehörten einem jungen Pfarrer, ganz recht, einem Pfaffen, einem Schwarzrock
- sees (kirikus) valitses **hauakülmus** – hier herrschte Grabeskühle
- nende **kõrvades kahises juba mulla laul** – in ihren Ohren rauschte schon das Lied der Erde
- sest muidu olen ma ju **pime kana** – wäre ich wie ein blindes Huhn
- et nad **tõmbuvad minust kaugemale nagu katkust** – daß sie mich meiden wie die Pest
- **ma pigistasin hambad kokku** – biß die Zähne zusammen
- **peksasaanud koera ilme** – die Miene eines verprügelten Hundes
- mul oli tunne, **nagu ma räägiksin lapsega** – es kam mir vor, als spräche ich mit einem Kind
- tema **silmad** olid ihast **udused** – seine Augen waren verschleiert vor Wollust
- vanaema **läks** selle peale **peast segi** – Oma war wirr im Kopf gewesen
- kogu unenägu oli veidi vastik, **luupainaja** – ein Albtraum
- **läks** selle peale **peast segi** – war danach wirr im Kopf gewesen
- **haistab minus kerget saaki** – er witterte in mir eine leichte Beute
- **nagu desperaado**, kes sööstab hukatusse – wie ein Desperado, der sich ins Verderben stürzt
- mul **jooksis suu vett** – mir lief das Wasser im Mund
- ja **hõõrus käsi** – rieb sich die Hände
- **nagu palavikus** – wie im Fieber
- ega see **head ei too** – daß es nichts Gutes verhieß
- et sind oma säravasse **võrku püüda** – in ihren glitzernden Netzen zu fangen
- mööda **mürkrohelist** rohtu – durchs giftgrüne Gras
- **toppisin oma nina** inimeste maailma – habe ich bloß meine Nase in diese Menschenwelt gesteckt
- niipea kui inimesed ja nende tahtmised **mängu tulevad** – und menschliches Wollen ins Spiel kommen
- pole muudkui **häda ja viletsus** – ist nichts als Jammer und liebe Not
- ta oli mu **vale paljastanud** – er hatte mich bei einer Lüge ertrappt
- jalad on väsinud, aga **pea selge** – aber der Kopf ist klar
- **pani** sellele **suuri lootusi** – und setze große Hoffnungen auf sie
- siin ei toimuvat ammu enam midagi: **seisev vesi** – hier passiert schon seit langem nichts mehr: ein stehendes Wasser
- ta oli selle kord **pähe võtnud** – hatte sich die Sache nun einmal in den Kopf gesetzt
- kuulasin **südame kloppides** – mit klopfendem Herzen lauschte ich
- **ei taevas ega maa peal** paista midagi iseäralikku – am Himmel noch auf der Erde ist etwas Außergewöhnliches festzustellen
- **mida võtta, mida jätta?** – was mitnehmen und was stehenlassen?

- **südant**, mis meeletult **taguma hakkas** – mein Herz, das wie wahnsinning zu klopfen begann
- aga ma **ei saanud sõnastki aru** – wenn ich kein Wort davon verstand
- siis **pole** enam **tagasiteed** – gibt es kein Zurück mehr
- sellise jutu peale ta **krimpsutas nägu** – daraufhin verkniff er das Gesicht
- ma püüdsin **oma juttu naljaks keerata** – Ich versuchte, das Ganze in einen Scherz umzubiegen
- kõik, mis enesetapu **järele lõhnas**, oli ajalehtede **maiuspalaks** – alles, was nach Selbstmord roch, was für die Presse ein Leckerbissen [2 väljendit]
- üks mees kandis puust Ristilöödut, mis talle silmnähtavalt **üle jõu käis** – ein alter Mann trug ein hölzernes Kruzifix, was sichtlich über seine Kräfte ging
- „kes see siis **tühjade kätega läheb!**“ – man kann doch nicht mit leeren Händen dahin kommen
- reis võib kesta päevi ja nädalaid, viia otsaga **jumal teab kuhu** – so eine Reise kann sich ja hinziehen, und einen Gott weiß wohin führen
- alati pidi ette vaatama, et **lehmakoogi** sisse ei astu – und immer mußte man sich vorsehen, daß man nicht in einen Kuchladen trat
- ja kiiresti, **nii et päevad ja aastad ainult vilksatavad mööda** – so schnell, daß die Tage und Jahre nur so vorüberflitzten
- ma olin **nagu poolunes** – ich war wie im Halbschlaf
- maailma kord oli pea pealt **jalule seatud** – die Weltordnung war einmal mehr vom Kopf auf die Füße gestellt worden
- on selles **kübetki tõtt** – ist darin auch nur ein Fünkchen Wahrheit
- lõpuks laskunud **nagu kuutõbine** kõige alumistele veeäärsetele kaidele – schließlich wie ein Mondsüchtiger ganz ans Wasser, zu dem untersten Kai hinabgestiegen
- ma vaatasin **nüri pilguga** – ich schaute mit stumpfem Blick
- see oli **nagu käsk ja kutse** – es war wie ein Appell oder Befehl
- mina seisin ju **piiri peal** – ich stand doch auf der Grenze
- satud **piiri peal seisma** – wenn man auf dieser Grenze steht
- lasin **ohjad lõdvale** – ließ die Zügel locker
- no see oli mehele **pidupäev**, kui ma ta enda juurde lasin – na, das war für den meinen immer ein Fest, wenn er mal zu mir durfte
- sinna tihnikusse **oma jalga ei tõsta** – setzen keinen Fuß dorthin ins Dickicht
- **taevaluugid** olid kõvasti **kinni** – die Himmelspforte war fest verschlossen
- **vaevumärgatav jälg** – eine kaum merkliche Spur
- see oleks aidanud mul **mälu värskendada** – Gedächtnis aufzufrischen
- et on **kõrisid lõigatud** ja lõigatakse ikka – die Gurgeln durchgeschnitten wurden und immer noch durchgeschnitten werden
- Neil pole muud kui **laps kaelas** – **plötzlich** haben sie ein Kind am Hals
- vanaemal oligi õigus, **raamatud pole muud kui tühi loba** – Bücher sind nichts als leeres Gewäsch
- **ainult häda ja viletsus**, nagu vanaema ütleks – nichts wie Jammer und liebe Not, hätte Oma gesagt

ANALOOGIA KASUTAMINE

- Võin valetada, välja mõelda, **nagu süda lustib** – ich kann also lügen und frei erfinden nach Herzenslust
- Olen ma ilmunud ükskõik kust, **vee põhjast, maa alt** – ich bin um deinetwillen erschienen, egal woher, ob vom Grunde des Meeres, aus den Tiefen der Erde
- Kuivkempsu hais **matab hinge** – der Gestank des Aborts einem den Atem benimmt
- **sa oled mu peegel** – mein Spiegelbild
- ahmivad **suure suuga** – sie schlingen mit gierigen Mündern
- **justkui see viimne pitser** – die endgültige Bestätigung
- jälgisin ennast huviga, isegi põnevusega, **nagu filmi**, täpsemini **nagu unenägu** – ich sah mir selbst interessiert ja gespannt dabei zu, wie in einem Film oder eher noch wie in einem Traum
- sulgenud oma **magusasse vangipõlve** – in ihre lieblichen Fesseln geschlagen haben – jmdn in Fesseln schlagen – kedagi aheldama
- **kukuksin jalapealt magama** – sofort in den Schlaf sinken
- **tikkpeenike plikakeha** – strichdünnen Körper
- tema **leivanumber** – seine Bravournummer
- Holland on üks **igavene auk** – Holland sei ja wohl das allerletzte Loch
- **külm nagu haud** – eiskalt wie eine Gruft
- kanad pole **paha peale läinud** – ob die Hühner nichts anstellen (pahandusse sattuma)
- oleksin ma ehmatanud, **nagu kohates kummitust** – ich wäre zusammengeschocken wie vor einem Gespenst
- ei tulnud eriti muud pähe – mir fiel nicht viel mehr ein
- see pole küll just **viimane moelõhn** – nicht die allerletzte Mode
- tõmbaks pähe suure **leekivpunase** paruka – eine feuerrote wallende Perücke aufsetzen
- **luukõhn** – spindeldürren
- **surmani haige ja väsinud** kõigist nendest inimestest, kes midagi on – ich habe alle die Leute, die etwas sind, so sterbenssatt
- **süda hakkas** suitsetamisest **pahaks minema** – vom vielen Rauchen schon Herzbeschwerden bekommen hatte
- ei tea, kust see **tuhin** äkki **tuli** – dieser plötzliche Eifer kam
- **silmad pungis** – hervorquellenden – ettepoole hüppavad Augen
- et ta **pani** mulle seda **pahaks** – es machte mir deshalb Vorwürfe
- **käed külgedel rippu, silmad pärani** – wenn ich wirklich so still und ohne Hoffnung dastehen könnte wie dieser Gilles, mit hängenden Armen und großen Augen
- eluaeg **palehigis tööd teinud** – Im Schweiß seines Angesichts gearbeitet
- **muldvanad** ätid – uralte Tapergreise
- lähen **ninapidi** juurde – gehe ich bis zur Nasenspitze heran
- ja et **imet ei sünni** – das Wunder nicht eintritt
- kelle **jalad vähegi kandsid** – aus dem alles, was Beine hatte, längst geflohen war
- **muldvanu** naisi – steinalten Muttchen

- **põgenevad** nagu **hullu koera käest** – fliehen sie dich wie einen tollwütigen (marutaud) Hund
- on mulle **nagu verre jäänud** – das ist mir in Fleisch und Blut übergegangen
- ja kuigi nad näevad pringid välja, on neil **surma maitse** – und obwohl sie (Äpfel) fest und frisch aussahen, schmeckten sie nach Tod
- minu ostud **lähevad** siin ikka **aia taha** – meine Einkäufe gehen immer daneben
- **nagu ära vahetatud** – wie heimlich vertauscht
- mõned **ajast-arust** õunapuud – uralten Apfelbäumen
- **haudunud** oma **süngeid mõtteid** – über düsteren Gedanken gebrütet hat
- mu süda **aimas halba ja õnnetust** – im Herzen ahnte ich das Unheil
- **selle peale on** nad **mihklid** – darin sind die wahren Meister
- **õhk on paks** kuuma õli ja kõrbeva liha lõhnast – die Luft dick ist vom Geruch heißen Fetts und brutzelnden Fleisches
- seal kirikus polnud **hingelistki** – in der ganzen Kirche war keine Menschenseele
- nad lõpuks ikka rohu **saagiks langevad** – sie schließlich doch dem Gras zum Opfer fallen
- **läksin vooluga kaasa** – ich trieb mit den Menschenstrom
- **tegi** see triangel hirmsasti **nalja** – Mir machte dieser ganze Aufstand unheimlichen Spaß
- see **ajas** mulle **hirmu nahka** – hätte es mir angst gemacht
- elu jäljed kaovad **nagu nõiaväel** – die Spuren des Lebens verschwinden wie von Zauberhand
- **see on sulatõsi** – das ist die reine Wahrheit
- et seal sees istudes **hakkasid silmad vett jooksuma** – das Wasser in die Augen trieb
- seal **pole** pimedas harilikult **hingelistki** – dort ist bei Dunkelheit gewöhnlich keine Menschenseele
- et elu poleks **luhta läinud** – sonst ist das Leben schiefgelaufen
- tema juba oskas kõiki **pehmeks rääkida** – das konnte er: andere Menschen mit Worten mürbe machen
- **puupalja ja verisena** – selbst blutend und spilternackt
- **asuda** oma **töö kallale** – an meinen Tagwerk gehen
- **paar sõna juttu ajanud** – ein paar Worte gewechselt hatte
- deodorandi, millest mul oli **villand saanud** – ein Deodorant, das ich inzwischen leidgeworden war
- see **õhkkerge** krabisev kompsuke näpu otsas – dieses federleichte (sulgkerge) knisternde Bündel am Finger
- **masinavärk** töötab niigi – das besorgen alles Maschinen
- kui **maad võttis vaikus** – als Stille sich über die Szene legte
- **läksin** nagu ikka, **pea maas** – ich ging wie immer mit gesenkttem Kopf
- ja pärast tähendusrikast pausi **poetad oma valelike huulte vahelt** – nach einer bedeutungsvollen Pause etwas über deine lügnerischen Lippen bringst
- aga ma sain aru, et ma **olin üle piiri läinud** – aber ich begriff, daß ich zu weit gegangen war

- üks võimalus aja eest **pakku pugemiseks** on veel raamatupood – noch eine Möglichkeit, der Zeit zu ertrinnen, ist eine Buchhandlung
- **Harimata mats!** – ungebildete Barbaren
- **joo nüüd südamest** – nun trink mal nach Herzenslust
- kui saaks **silma looja lasta** – wenn ich die Augen schließlich könnte
- **viimasel silmapilgul** – im letzten Moment
- siis oleksin **surmalaps** – dann wäre ich ein toter Mann
- taamal sõidab metroorong üle silla **nagu viirastus** – im Hintergrund fährt ein Metrozug über die Brücke wie ein Gespant
- sa ju nimetadki teda **oma peegliks** ja teisikuks – du nennst ihn ja auch dein Spiegelbild, deinen Doppelgänger
- kus **pole** ometi **hingelistki** – dort ist keine Menschenseele
- kui juht oma **surmatunni tunneb ligi olevat** – wenn der Fahrer sein letztes Stündchen herannahen fühlt
- liiklusummikud, kus iga päev keegi **hinge heidab** – Verkehrsstaus, in denen tagtäglich jemand sein Leben läßt
- et ma olen **paberõhuke** – ich sei dünn wie Papier
- mees istus pingil, **sirgelt nagu tulp** – Auf einer Bank saß kerzengerade (küünalsirgelt) ein Mann
- sest päeva rõõm oleks mind **surmani väsitanud** – todmüde
- kas sinu seeme, Angelo, pole mitte **sama magus kui rohunehtar** – ob dein Samen, Angelo, ebenso würzig ist wie der des Grasses
- **haisugi ei jää järele** – nicht einmal der leiseste Geruch bleibt zurück
- metsloomad tassivad **luud-kondid** laiali – die tiere werden ihn [der Kadaver] verschleppen
- selles kujuteldamatute **pahede urkas** – jener Stätte unsagbaren Übels
- **vaeselapse silmaveena** – als Tränenflut eines Waisenkindes

KONTEKSTILINE ASENDUS

- **jumal kõrgel, keiser kaugel** – der Himmel ist hoch, und der Zar ist weit (vanasõna)
- tuleks kohe **sappa haakida** – sollte man sofort beim Schlaffittchen packen
- mulle püüti **kaela määrida** – man auch mir anzudrehen versuchte
- võib **kergesti lõksu jääda** – man kann sich da leicht verirren
- oma **võimu maksma panna** – um noch auf ihren Willen zu pochen
- ta oli **kadunud nagu vits vette** – er war verschwunden wie vom Erdboden verschluckt
- **mitte mõhkugi ei taipa** – ich begreife kein Sterbenswort nicht mehr
- „oh hoidku küll, ei **nisukest elulooma saa**“ – du lieber Himmel, wie sol der mal in die Welt passen
- **raius nagu rauda**, muudkui, et armastab – wehrte sich mit Händen und Füßen: er liebe mich doch
- kes tuli ja **viskas** selle mulle piltlikult öeldes **näkku** – die kam dann und warf mir den Hund vor die Füße
- et kohviksperdina **ei taipa** sa kohvist **tuhkagi** – daß du als Kaffee-Experte arbeitest, ohne von Kaffee den blessesten Schimmer zu haben
- tundub, et ta **ei tea maast ega ilmast** – es sieht aus, als könnte es kein Wässrechen trüben
- oma ammu **mullaks saanud** pärandiosade üle jagelesid – sich endlos über längst vermoderte Erbtümer zankten
- millel külm aprillipäike oma võigast **pillerkaari pidas** – Aprilsonne ihre rohen Scherze trieb – mit jmdm Scherze treiben – jmdn. necken, verspotten

ÜMBERKUJUNDAV TÕLGE

- jättes maailma **kus seda ja teist** – diese bunte Welt hinter sich ließ
- et see kõik **haihtuks valutult õhku...haihtuks nagu eimiski** – alles auflöst wie nichts, und ich zusammen mit diesem Nichts [2 väljendit]
- ootusest **raskejalgne** – mit erwartungsschwerem Schritt
- **räägib** midagi **magusat** – würde ein paar Freundlichkeiten sagen
- mõttetu telefonihelin **kõrvus kaikus** – im Ohr immer noch das sinnlose Klingeln des Telefons
- **tegid justkui suu paksuks nagu pihlakad** – und zogen einem den Mund zusammen wie Vogelbeeren
- **maitseme** nüüd ka teisi **elurõõme** – wenden wir uns nun anderen Genüssen zu!
- nad **teevad kauba kokku** – sie werden handelseinig
- kes sageli haige **meelt lahutas** – der seinen Mißmut so an der Mitwelt ausließ
- see sajad, kus me kohtusime, on lõpuks tükkis kõigega **prügikasti visatud** – jenes Jahrhundert, in dem wir uns begegnet waren, ein für alle Male und mit allem Drum und Dran im Mülleimer gelandet war
- et tunda **magusat valu** – und fühlte einen wohligen Schmerz
- kui esimene trammikell **kuulutas päevaalgust** – die Straßenbahn einläuftete

- kas ma tahan õige **peent saksa mängida** – will ich vielleicht den besseren Herrn markieren

SÕNASÕNALINE TÕLGE

- Kuhu on kokku korjatud nii palju **maailma ilu ja rikkust** – in der soviel Schönheit und Reichtum der Welt angehäuft ist
- istunud **punases põrguvalguses** – gesessen bei rotem Höllenlicht
- Kõndides läbi **tühjade ja valgete päevade** – während ich durch meine leeren weißen Tage schreite
- **nimega, mis seal rasvaselt ära trükitud oli** – fettgedrucktem Namen
- **mida kuld ja kalliskivid vaevalt jõuavad kinni katta** – mit Gold und Edelsteinen kaum zu verdecken
- Ma olen maalt, kus päike on **haruldane teemant...** – ich komme aus einem Land, wo die Sonne ein rarer Diamant ist
- ja nende **silmad hiilgavad** kuuskede hämaruses **nagu metsloomade silmad** – und ihre Augen funkeln im Fichtendämmer wie die Augen von wilden Tieren
- eritavad **kibedat külma surmalõhna** – bitteren klammen Todesgeruch ausströmen
- need, kes veel **elust kinni hoiavad** – die doch am Leben festhalten
- millele (merele) **lüüakse kaas peale nagu hapukapsapütile** – zugedeckelt wird wie ein Sauerkrautfaß
- pudelid, mis sedamaid uduseks tõmbuvad **nagu häbelik, aga himur neitsipilk** – Flaschen, die zart beschlugen wie schamhafte und doch bergehrliche Mädchenaugen
- kus mikrolaineahju kell **heliseb nagu altarikelluke kooripoisi käes** – wo die Uhr des Mikrowellenherds aufklingelt wie die Meßglocke in der Hand des Ministranten
- sest **mis oleks veel magusam** kui leida ohver, ta **nurka suruda** – denn was wäre süßer als ein Opfer zu finden, es in die Ecke zu drücken [2 väljendit]
- **laduda letile** oma elu, oma soovid, unistused, kuritööd, kompleksid – Sein eigenes Leben Stück für Stück auf den Tresen zu legen, alle die Wünsche, Träume, Missetaten un Komplexe
- **taevaluugid on siis lahti** – die Himmelspforte steht offen
- **lasi kirstust jalga** – lief davon (aus dem Sarg)
- et saadan tervisi linnast, kus Euroopa **jätav endaga jumalaga**
- schickte ich dir Grüße aus der Stadt, wo Europa von sich Abschied
- hüvastijätuviibe **jääbki õhku hõljuma** – der Abschiedswinken bleibt in der Luft
- **pilk pisut udune** – den Blick leicht verschleiert
- **vaatab** mind selle **uduse** ja alandliku **pilguga** – mit diesem verschleierten unterwürfigen Blick betrachtete
- **võttis** muide **teema** ise **üles** – selbst auf das Thema zu sprechen
- kuulasin **nagu kurtisaan** oma klienti – hörte wie eine Nutte) ihrem Freier
- **ajasin** ennast äkki **maast lahti** (vanaema ütles ikka: „No aja ennast ommeti maast lahti!“) – berappelte (kokku võtma) ich mich plötzlich (so sagte Oma immer: “Nun berappel dich endlich!”)
- **haige ja vilets** – krank und hinfällig

- kui ma suudaksin tõesti **seista** niisama vaikselt ja lootusetult nagu see Gilles, **käed külgedel rippu**– wenn ich wirklich so still und ohne Hoffnung dastehen könnte wie dieser Gilles, mit hängenden Armen
- **Au tööle!** – Ruhm der Arbeit!
- kelle **tõnts kõrv** ei püüdnud enam kinni maiste hääle vidinat – stumpfe Ohren das Gezischel des Irdischen nicht mehr wahrnahmen
- ma **vaatan otse** sellesse musta niiskesse **silma** ja näen, kuidas **pilk eksleb** – ich schaue direkt in diese dunklen feuchten Augen hinein und sehe, wie ihr Blick unstet und hilflos wird
- siis nad on hakkamas nagu **kärbsed meepoti ümber, nagu kaanid**– dann sind sie gleich an dir dran, wie die Fliegen am Honigtopf, wie die Blutegel
- mingi haav, mis kohe **silma hakkab** – irgendeine Wunde, unübersehbar
- **öeldakse** midagi **õõnsat, nagu surnu sugulasele** – daß äußern eine hohle Phrase, als sprächen sie mit dem Angehörigen eines soeben Verstorbenen
- **tal oli täpselt lapse ilme, kellel on mänguasi käest ära võetud** – Er sah aus wie ein Kind, dem man sein Spielzeug weggenommen hat
- raamatud pole muud kui **tühi loba** – Bücher sind nichts als leeres Gewäsch
- kui ma **tema kätt hoidsin** – als ich ihre Hand hielt
- nagu võiks ta surmasuust tagasi tuua – als könnte ich sie dem Rachen (des Todes) entreißen
- keerulised laused, **mis tegid keele paksuks** – komplizierte Sätze, von denen eine dicke Zunge bekam
- Vanaema kordas ikka: „**Olgu mis on, peaasi, et sõda ei tuleks**“ – Sei es, wie es will, wenn bloß kein Krieg mehr kommt! war Omas ständige Rede
- põlglikult oma punaseid **huuli kõverdas** – herablassend ihre rotgeschminkten Lippen verzog
- **mittemidagiütlev nukunägu** – nichtssagende Puppengesichter
- lihavad trikoodes naised klaasi taga, kes **toksivad** raevukalt **vastu akent**, kui mees mööda läheb, **nagu tihased** – dicke Frauen in Reizwäsche hinter Glas, die wütend ans Fenster klopfen, wenn ein Mann vorbeigeht, wie Kohlmeisen
- puu on nagu loom, kellel **judinad üle selja jooksevad** – der ganze Baum ist wie ein von Schauern überlaufenes Tier
- **teen minekut nagu varas** – und mache, daß ich fortkomme, wie ein Dieb
- ainult need trepikojatule lülitite **punased hundisilmad põlesid** – nur die Schalter der Treppenhausbeleuchtung glühten rot wie Wolfsaugen
- mõni koht on juba **nagu maha jäetud** – viele Orte aussahen wie vor der Zeit überstürzt verlassen
- ja öelnud sama **hauataguse häälega** – und hatte mit gleicher Grabesstimme deklamiert
- „**aga pool viska kohe minema**“ – aber die Hälfte kannst gleich wegschmeißen
- **hingas vilina ja norinaga** – ging ihr Atem pfeifend und schnarchend
- kui ma paneksin ka **kogu oma jõu ja energia** sellesse üritusse – wenn ich all mein Kraft und Energie aufwenden würde
- **vitsad on juba soolas** – die Rute schon ins Salz gelegt ist
- tõuseb **kõrvulukustavalt** läbi mulluse kulu – das ohrenbetäubend durch die verdorrten Halme des Vorjahrs aufsteigt

- jõuab sinna vaid **nõrga kajana** – dringt nur als mattes Echo dorthin
- kogu aeg **ähvardaks nagu sadama hakata** – die ganze Zeit scheint Regen zu drohen
- ma **läksin mänguga kaasa** – ich dieses Spiel mitgemacht habe
- neil oli **kompse ja kotte** – sie hatten Bündel und Säcke
- kus surnuid **uksi paugutasid** – wo die Toten mit den Türen klappten
- **tehakse** päevast päeva **ajalugu** – Tag für Tag Geschichte gemacht werde
- peaks talle nende sõnade eest **andma** vähemalt **kolm tilka verd** – als müsse man ihm für diese Worte mindestens drei Blutstropfen schenken
- **keset** suurt **valget päeva** – durch den großen hellen Tag
- ta **on** natuke **roheline** ka – er sei ein bißchen auch ein Grüner
- eilse prügi mahakustutatud aja võimetut **surmahaisu** – der ohnmächtige Todesgeruch des gestrigen Mülls, der ausgelöschten Zeit
- **virge ja valvas** – frisch und hellwach
- **sammud** **kaikusid** – Schritte ertönten
- **raha ringleb** – das Geld zirkuliert
- tahtnud sellesse häälede pageda **nagu auster karpi** – ich hätte in diese Stimme hineinschlüpfen mögen wie eine Auster in ihre Schale
- mina näiteks **olen raamatute ohver** – ich zum Beispiel bin ein Opfer der Bücher
- **kõnnin läbi oma suurte tühjade päevade** – ich gehe durch meine großen leeren Tage
- mis see linnapiim **muud on kui sinine vesi**, ei määri pudelitki ära – gar kein Vergleich mit der Stadtmilch, ist doch alles nur blaue Plempe, da wird nicht mal die Flasche schmierig von
- **embas** mind peaaegu **vennalikult** – umarmte mich nahezu brüderlich
- **liha on ümberringi valmis**, mu Angelo, **aga vaimu pole kuskil** – ringsum ist das Fleisch bereit, mein Angelo, aber der Geist nirgendwo
- söötsid päikesevirvendusse **nagu putukad tulle** – die sich ins Sonnengeflirr hineinstürzen wie Insekten ins Licht

KIRJELDAV TÕLGE

- neile **on hing veel armas** – hüten werden sie sich
- ei niisuke **pole pilt ega asi** – das ist doch kein richtiges Bild
- **teritan kõrva**, et tabade surnute sosinat – lausche auf das Gewisper der Toten
- midagi, mis sõlmib lahti selle igavesti sooniva **lõa mu kaelas** – etwas was mich tröstet, was mir den ewig würgenden Strick vom Hals löst
- **ei teritanud oma kuulmist** rikkis oreli kraaksumise peale – ohne mehr dem Gekrächze der abgenutzen Orgel zu lauschen
- et **surmatunnini** oleks veel tuhat aastat – ich hätte noch tausend Jahre zu leben
- kes **teevad ainult näo**, nagu kuuluksin ka nende hulka – die nur so tun, als sei ich einer von ihnen
- kui peatud, oled **kadunud laps** – wenn du anhälst, bist du schon verloren
- **äkki lõi ta nagu särama** – strahlte er plötzlich

- esimese rongiga, **kaks kätt taskus** – mit dem nächsten Zug, als Gepäck nur die Hände in der Hosentasche
- eks vanaemal **olid** rongidega **omad arved** – mit den Zügen war Oma auch eigen
- siis ma kõhklesin tükk aega, kas tumeroheline kuldnupuga portfell ka kaasa võtta – nagu ma oleksin keegi kole asjalik ja läheksin raamatukokku väitekirja jaoks märkmeid tegema – või **minna tühjade kätega**, nagu ma oleksin vaba ja sõltumatu – der supersachliche Typ, der zur Bibliothek geht, um sich Notizen für seine Dissertation zu machen, oder lieber doch nicht, was Freiheit und Ungebundenheit signalisieren würde

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina,

Triin Metsla

(sünnikuupäev: 14. veebruar 1991),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda koostatud bakalaureusetöö

Eesti keele fraseoloogia tõlkimisest Tõnu Õnnepalu “Piiririigi” näitel,
mille juhendaja on Anneli Baran

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 28. mail, 2014. aastal